

Biuletyn

informacyjny

WYDANIE SPECJALNE

10-11/2018

wiepodlega

POLSKA
STULECIE ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI

Siedziba Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych przy ulicy Senatorskiej 15. Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie

Obecna siedziba Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi przy ulicy Wspólnej 30 w Warszawie

W numerze:

Sto lat przemian w polskim rolnictwie	8
ARiMR pomaga unowocześnić polską wieś	14
Zmiany kulturowe na wsi w latach 1918-2018	16
Ministrowie rolnictwa II RP	20
Bohater Niepodległej	24
Udział Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w modernizacji produkcji rolnej w latach 1875-1939	28
Represje wobec ludności polskiej wsi i działaczy ruchu ludowego w latach 1944-1989	30

Ministerstwo Rolnictwa
i Rozwoju Wsi

Agencja Restrukturyzacji
i Modernizacji Rolnictwa

Zdaniem ministra

Jan Krzysztof Ardanowski, minister rolnictwa i rozwoju wsi

Szanowni Państwo!

Ten numer Biuletynu jest wyjątkowy. Ukazuje się w dniach obchodów 100. rocznicy odzyskania przez naszą Ojczyznę niepodległości po 123 latach niewoli.

To prawda, że w 1918 roku był korzystny dla nas splot okoliczności zewnętrznych, ale to my, jako naród zdobyliśmy wolność, okupując ją ofiarami na wszystkich frontach I wojny światowej. Powszechnie znane są główne okoliczności odrodzenia się wolnej Polski. Znane są wydarzenia i główne postacie. Jednak bardzo mało mówiło się do tej pory o roli mieszkańców wsi w odzyskaniu niepodległości i w budowie zrębów państwowości.

Warto przypomnieć o tym. W strukturze ludności mieszkańcy wsi stanowili jeszcze w 1939 roku blisko $\frac{3}{4}$ społeczeństwa, z czego ponad 64 procent żyło z uprawy roli. Dlatego też mówiąc o odzyskaniu niepodległości, trzeba bardzo mocno podkreślić, że w znacznej mierze przyczynili się do tego polscy chłopcy. To oni stanowili trzon odrodzonego wojska polskiego. To wówczas budowała się ich świadomość narodowa. Kiedy młode państwo zostało zagrożone przez

bolszewicką nawałę, to właśnie polscy rolnicy gromadnie odpowiedzieli na apel wybitnego chłopskiego przywódcy Wincentego Witosa i stanęli do walki w obronie Ojczyzny.

Nie dali się oni zwieść silnej, bolszewickiej propagandzie i dali przykład przedkładania interesu państwa nad interesem prywatnym. Wyjątkowość tamtych lat polegała właśnie na zbiorowym poczuciu dumy narodowej, przywiązaniu do wiary i tradycji ojców. Dotyczyło to wszystkich warstw społecznych. Również ówczesni politycy potrafili się wznieść ponad partyjne podziały.

Znamy z tamtych lat wspaniałe osiągnięcia budowy miasta i portu w Gdyni, czy Centralnego Ośrodka Przemysłowego. Znamy reformy Grabskiego. Mało jednak w naszej świadomości jest wiedzy o reformach Juliusza Poniatowskiego. Ten wybitny polityk, żołnierz Legionów Polskich i minister rolnictwa w sześciu gabinetach II Rzeczypospolitej był autorem śmiałej reformy rolnej w przedwojennej Polsce. Chociaż nie udało się jej przeprowadzić do końca ze względu na wielki, światowy kryzys lat 30., to pokazała ona wybitny talent jej twórcy oraz niebывałą odpowie-

działność ówczesnych Polaków. Założeniem zmian na polskiej wsi było zaspokojenie głodu ziemi. Niektóre majątki lub ich część miała być rozparcelowana za odszkodowaniem. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wielu światłych ziemian widziało konieczność przeprowadzenia takich zmian, a przecież ponad 40 procent ziemi było w ich rękach.

Patrząc z dzisiejszego punktu widzenia, możemy tylko żałować, że nie dane było ukończyć tych zmian, gdyż inna byłaby struktura gospodarstw w powojennej Polsce.

Przypomnienie postaci Juliusza Poniatowskiego uważam za niezbędne. Dziś już mało kto pamięta skąd wzięta się nazwa niektórych osad wiejskich „Poniatówek” – to właśnie od nazwiska twórcy przedwojennej reformy rolnej. Jednocześnie też te działania pokazały, jak ówcześni mieszkańcy, jak dziś mówimy, terenów wiejskich zarówno ziemianie, jak i chłopci rozumieli interes narodowy i często stawiali go nad swój prywatny.

Kolejny okres w naszej historii to także czas ogromnych wyrzeczeń i ofiar chłopów. Tuż po zakończeniu wojny, polska wieś, działacze chłopscy i przywódcy, zebrani wokół Stanisława Mikołajczyka, kontynuującego idee Wincentego Witosa, nie godzili się na nowe porządki wprowadzone przez tzw. „władzę ludową”, przyniesioną na bagnietach Armii Czerwonej. Kilkuset ludowców zostało zamordowanych a dziesiątki tysięcy osadzonych w ubeckich katowniach. Mimo to mieszkańcy wsi brali czynny udział w walkach żołnierzy niezłomnych. Nie godzili się także na przymusową kolektywizację. Nie chcieli „kołchozów” i bronili swoich gospodarstw. Pomimo tego, że zostali pozbawieni swoich przywódców po 1947 roku, nie poddali się. W tym czasie często to kobiety wiejskie stawały do obrony miedzy. O tym również bardzo mało wiedzy znajduje się w świadomości społecznej. A tymczasem to ich wielka zasługa, że plan kolektywizacji wsi nie powiódł się. Nawet, gdy w czasach największych represji, pod groźbą utraty życia tworzone były spółdzielnie produkcyjne, to powstało ich niewiele, a po 1956 roku i tak większość z nich niezwłocznie się rozwiązała.

Dzięki postawie polskich chłopów byliśmy jedynym państwem w bloku sowieckim, który miał prywatną własność ziemi. To na terenach wiejskich zachowane zostały i cały czas były pielęgnowane tradycje i zwyczaje. To między innymi to spowodowało, że komunizm na polskiej ziemi poniósł klęskę.

W latach PRL przemilczano rolę chłopów w odbudowie polskiej państwowości po odzyskaniu niepodległości. Próbowano przeciwstawić miasto wsi i odwrotnie. Wieś w propagandzie komunistycznej była czymś gorszym, zacofanym, a przeniesienie się do miasta uważano za awans. Do połowy lat 70. ubiegłego wieku rolnicy byli obciążeni obowiązkowymi dostawami.

W czasach nam współczesnych, kiedy zmieniały się ustrój gospodarczy po roku 1989 to znów ludność wiejska odczuwała ciężary tych zmian. Likwidacja PGR-ów, drastyczne reformy gospodarcze sprawiły pogorszenie sytuacji rodzin na wsi.

Dziś żyjemy w innej rzeczywistości. Od trzech lat wprowadzamy w życie program rolny PiS, z którym szliśmy do wyborów w 2015 roku. Wyborcy go zaakceptowali, a my go konsekwentnie realizujemy.

Wprowadzamy ułatwienia i nowe możliwości w sprzedaży produktów, pochodzących z gospodarstwa rolnego. Poprawiamy pozycję rolnika w łańcuchu żywnościowym. Eliminujemy nieprawidłowości w obrocie towarowym. Naszym celem jest niwelowanie różnic pomiędzy życiem na terenach wiejskich a życiem w miastach.

Jednak niezbędne są nam zmiany w mentalności, w świadomości społecznej. Tak jak mało wiemy o roli chłopów w ciągu minionych stu lat od odzyskania niepodległości, tak nie wszyscy jeszcze rozumiemy roli rolników i rolnictwa w naszym życiu. Do szerokiego ogółu najczęściej przebija się informacja o środkach krajowych i unijnych, które płyną na polską wieś. Epatuje się sumami, ale zapomina na co te środki idą. Brakuje świadomości, że to fundusze, które służą nam wszystkim. Te pieniądze pozwalają na to, że żywność jest dostępna dla konsumentów i to ten konsument jest ich końcowym odbiorcą.

Z okazji wspaniałej rocznicy – 100. lecia odzyskania niepodległości przez naszą Ojczyznę warto pochylić się nad naszą historią, nad przyczynami i skutkami określonych postaw i działań. Historia jest doskonałą nauczycielką, tylko trzeba chcieć jej słuchać i wyciągać wnioski.

Jestem przekonany, że pamiętając o naszych wielkich poprzednikach, powinniśmy idąc w ich ślady, budować lepszą przyszłość dla naszych następców, nie patrząc na interes jednostkowy, ale w poczuciu interesu narodowego. Tak jak czynili to nasi dziadkowie i pradiadkowie 100 lat temu.

Realizacja Planu Dla Wsi

Ochrona/Wsparcie/Rozwój

1,18 miliarda złotych

DOFINANSOWANIA DO PALIWA ROLNICZEGO

- Od stycznia 2019 roku obowiązuje zwiększony z **86 do 100** litrów zwrot akcyzy zawartej w cenie zakupionego paliwa na każdy hektar.
- Wprowadzamy historyczne wsparcie dla producentów bydła poprzez zwrot akcyzy zawartej w cenie zakupionego paliwa w ilości **30** litrów na każdą Dużą Jednostkę Przeliczeniową (1 DJP).

1,5 miliarda złotych

NAJWIĘKSZA POMOC SUSZOWA W HISTORII

- **1000 zł do hektara** upraw rolnych, gdy straty wynoszą co najmniej 70%.
- **500 zł do hektara** na powierzchnię upraw rolnych, gdy straty wynoszą od 30% do 70% danej uprawy.

Zmieniliśmy przepisy, tak by powyższą pomoc otrzymali również hodowcy zwierząt.

- **300 zł na każdy hektar** stawów rybnych dla prowadzących chów lub hodowlę ryb słodkowodnych.

Poszkodowani suszą mogą również liczyć na:

- spłatę przez ARiMR oprocentowania kredytów za okres prolongaty,
- kredyt preferencyjny na wznowienie produkcji rolnej,
- poręczenia i gwarancje spłaty wcześniej zaciągniętych kredytów bankowych,
- pomoc w opłaceniu bieżących składek ubezpieczeń,
- odroczenia i rozłożenia na raty płatności za grunty dzierżawne w KOWR,
- ulgi w podatku rolnym na wniosek rolników do wójtów, burmistrzów lub prezydentów miast.

14,5 miliardów złotych

PŁATNOŚCI BEZPOŚREDNICH

- Na wniosek Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi **przyśpieszono wypłaty dopłat bezpośrednich**.
- Ze względu na suszę do końca listopada do rolników trafi **11 miliardów złotych** płatności bezpośrednich.

Realizacja Planu Dla Wsi

Ochrona/Wsparcie/Rozwój

ZNAKOWANIE PRODUKTÓW BEZ GMO

- Oznaczanie produktów wolnych od GMO, będzie informacją szczególnie ważną dla konsumentów, którzy chcą spożywać żywność wysokiej jakości bez składników modyfikowanych genetycznie. Konsumenty mają prawo wyboru jakiej chcą żywności.

KONIEC NIEUCZCIWYCH PRAKTYK W HANDLU SUROWCAMI ROLNYMI I ŻYWNOCIĄ

- Przepisami ustawy objęto wszystkie relacje handlowe z wykorzystaniem przewagi jednej ze stron pomiędzy dostawcą a nabywcą w całym łańcuchu dostaw surowców rolnych i żywności.
- Ułatwiono procedurę zgłaszania zawiadomienia i wprowadzono zachowanie anonimowości strony skarżącej.
- Wykorzystywanie nieuczciwie przewagi kontraktowej w relacjach handlowych zostanie wyeliminowane.

OZNACZENIE KRAJU POCHODZENIA ŻYWNOCI

- Sprzedaż owoców i warzyw bez oznakowania kraju pochodzenia lub fałszowanie kraju pochodzenia podlega karze do wysokości pięciokrotności dochodów uzyskanych ze sprzedaży takich produktów.
- Niezapowiedziane kontrole na rynkach hurtowych i kontrole na granicach eliminują oszustwa i wprowadzanie na rynek żywności niskiej jakości.

TRWA WALKA Z ASF

- Zwiększamy odstrzał dzików.
- Uruchomiliśmy dotacje do bioasekuracji i do zaprzestania produkcji.
- Restrykcje wokół ognisk są w wielu gminach uchylane w wyniku zniwelowania zagrożenia wystąpienia choroby.
- Zdrowy żywiec wieprzowy ze stref zapowietrzonych przeznaczamy na zwiększenie rezerw strategicznych skarbu państwa.

Realizacja Planu Dla Wsi

Ochrona/Wsparcie/Rozwój

ŻYWNOŚĆ PROSTO Z GOSPODARSTWA

- Możliwość legalnej **sprzedaży** nieprzetworzonej i przetworzonej żywności została rozszerzona i obejmuje sprzedaż bezpośrednio **do restauracji, stołówek, gospodarstw agroturystycznych, lokalnych sklepów** itp.
- Kwota wolna od podatku to **40 000 zł** dla żywności sprzedawanej w ramach **Rolniczego Handlu Detalicznego**. Dla nadwyżki tej kwoty podatek wyniesie **2%**.
- Sprzedaż detaliczna **nie wymaga zezwolenia, tylko zgłoszenia** do odpowiedniej inspekcji.

UŁATWIENIA DLA PRZETWÓRSTWA I SPRZEDAŻY PRODUKTÓW ZWIERZĘCYCH

- Wprowadzamy **ułatwienia** w **sprzedaży** bezpośredniej, przetwarzania i sprzedaży **produktów pochodzenia zwierzęcego** w ramach działalności Marginalnej, Lokalnej Ograniczonej - **MOL**.
- Znosimy obowiązek sporządzania i przedkładania powiatowemu lekarzowi weterynarii do zatwierdzenia projektu technologicznego zakładu.
- Prowadzący taką działalność są zobowiązani **jedynie** do złożenia wniosku o **wpis do rejestru zakładów** Państwowej Inspekcji Sanitarnej.
- W czerwcu wprowadziliśmy zmiany w PROW z przeznaczeniem środków dla rozpoczynających i wykonujących działalność przetwórczą produktów rolnych w ramach Rolniczego Handlu Detalicznego.

NIEZALEŻNE KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH

- Ustawa o Kołach Gospodyń Wiejskich jest odpowiedzią na oczekiwania około miliona kobiet, aktywnie działających na wielu polach życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego na obszarach wiejskich.
- **Nadajemy osobowość prawną KGW** i tym możliwość aplikowania do różnych projektów wsparcia na poziomie lokalnym i regionalnym.
- Ustawa proponuje wzorcowy statut KGW, również dla istniejących już KGW. Prowadząc bardzo uproszczoną ewidencję, KGW mogą prowadzić działalność gospodarczą a także uzyskać na swoją działalność dotację celową min. **3000 zł**.

PROMOCJA POLSKIEJ ŻYWNOŚCI NA ŚWIECIE

- Skutecznie poszukujemy nowych rynków zbytu na polską żywność.
- Wyznaczyliśmy priorytetowe rynki, na których oprócz aktywnej promocji polskiej żywności będą obecni **radcy ds. rolnych**.
- Trwa nabór na kolejne stanowiska radców ds. rolnych w placówkach zagranicznych RP.

Realizacja Planu Dla Wsi

Ochrona/Wsparcie/Rozwój

ROZWIJAMY PRODUKCJĘ POLSKIEGO BIAŁKA

- Wykorzystanie białka krajowego do produkcji pasz bez wykorzystania GMO i zagranicznego białka rozpoczyna proces zwiększania niezależności polskiej produkcji zwierzęcej od importu białka paszowego.
- To działanie da możliwość pozyskiwania docelowo ponad 4 mld złotych rocznie dodatkowych dochodów dla polskich gospodarstw.

PROGRAM DLA POLSKIEGO ZIEMNIAKA

- 21 września 2018 roku wszedł w życie program mający na celu rozwiązanie problemów dotyczących branży produkcji, obrotu i przetwórstwa ziemniaka.
- Od sezonu uprawnego 2020 r. obowiązywać będzie wysadzanie ziemniaków wolnych od bakteriozy pierścieniowej ziemniaka.

SYSTEM IDENTYFIKACJI I REJESTRACJI ZWIERZĄT

- 29 sierpnia 2018 roku posiadacze zwierząt uzyskali możliwość bezpośredniego zgłaszania wszystkich zdarzeń dotyczących bydła, owiec, kóz i świń przez internet.

UŁATWIENIA W ROZWOJU BIOGAZOWNI ROLNICZYCH

- Wykorzystanie odpadowej biomasy ze źródeł rolniczych w biogazowniach, dzięki wykorzystaniu OZE, będzie istotnym wkładem w wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.
- Wprowadzamy nową kategorię produktów nawozowych: tj. grupę „*produktów pofermentacyjnych*” pochodzących z biogazowni rolniczych.
- Znosimy wymóg posiadania zezwolenia na wprowadzenie tego rodzaju produktów do obrotu.

ULGI PODATKOWE PRZY TWORZENIU SPÓŁDZIELNI

- W październiku 2018 roku przywracamy spółdzielczości rolniczej zdrowe zasady funkcjonowania umacniając pozycję rolników na rynku.
- Ulgi w podatku dochodowym i podatku od nieruchomości oraz ułatwienia w przetwórstwie, handlu i usługach rolniczych, otwierają ogromne możliwości eksportowe i rozwoju polskiego rolnictwa.

Sto lat przemian w polskim rolnictwie

Odzyskanie niepodległości postawiło II Rzeczpospolitą przed ogromnymi wyzwaniami społeczno-ekonomicznymi, politycznymi oraz instytucjonalnymi, wyznaczonymi przez spuściznę historyczną oraz ogromne straty wojenne. Ta spuścizna w rolnictwie to przede wszystkim rozdrobniona struktura agrarna (poza ziemiami byłego zaboru pruskiego), niedorozwój infrastruktury technicznej oraz niekoherentność systemów instytucjonalnych na ziemiach odzyskanych z poszczególnych zaborów. Dramatycznie niski poziom rozwoju przemysłu nie absorbował nadmiaru siły roboczej zatrudnionej w rolnic-

tności. Była to 3 mln szt. bydła (37,5%), 3 mln szt. trzody chlewnej (52%) oraz 2,7 mln szt. owiec (60%). Polskie rolnictwo wkroczyło w okres niepodległości zniszczone, z brakiem kapitału, z ogromnym głodem ziemi, z dramatycznym obniżeniem produkcji. Produkcja roślinna osiągnęła stan z lat 1909-1913 w 1925 r., a żywność dopiero w 1928 r.

Odbudowę utrudniała, tocząca się w latach 1919-1921, wojna polsko-bolszewicka.

■ Rolnictwo w okresie dwudziestolecia

Głównym strukturalnym problemem polskiego rolnictwa międzywojnia była struktura agrarna. Charaktery-

którą stanowiło 0,9% ogółu gospodarstw rolnych, była prawie połowa gruntów (47,3%). Przeciętne gospodarstwo w tej grupie użytkowało 460 ha. Wśród gospodarstw wielkiej własności szczególnie miejsce zajmowały majątki, władające ponad 1000 ha, które w 1921 r. stanowiły około 0,06% ogólnej liczby gospodarstw (1964 gospodarstw), ale należało do nich 20% powierzchni ziemi. Średni obszar tych gospodarstw wynosił 3290 ha; prowadziły one gospodarkę ekstensywną – ponad 50% stanowiły lasy, a ziemia orna 24%. W gospodarstwach powyżej 50 ha pracowało 430 tys. stałych robotników najemnych i prawie 190 tys. robotników sezonowych (zatrudnionych na 6 miesięcy). Stali robotnicy pozostawali na tzw. ordynarii, tj. część płacy otrzymywali w naturze; niektórzy na poczet ordynarii otrzymywali kawałek ziemi – do 0,5 ha. Robotnicy niestali otrzymywali płace niższe o 30-60% od płac stałych robotników folwarcznych. Gospodarstwa chłopskie (do 50 ha) w lwiej części były za małe (średnia 5-6 ha), aby dać utrzymanie rodzinie.

Konieczność reformy rolnej wynikała więc nie tylko ze względów społeczno-politycznych ale także ekonomicznych – przede wszystkim wyższa produktywność ziemi w gospodarstwach drobnych. Przesunięcie ziemi do gospodarstw chłopskich przyczyniłoby się do zwiększenia produkcji rolnej drogą intensyfikacji struktury i nakładów pracy, będącej w nadmiarze, co następnie ograniczyłoby nędzę chłopską oraz zwiększyłoby

NARODOWE
ARCHIWUM
CYFROWE

Orka traktorem, 1927 r.

twie i produkował wystarczającą ilość niezbędnych środków produkcji dla rolnictwa. W wyniku zniszczeń wojennych i rabunku Polska straciła około 1,7 mln szt. koni (48%), 3,6

zowała ją dwubiegunowość. Na jednym biegunie znajdowała się wielka własność, a na drugim olbrzymia ilość gospodarstw drobnych. W posiadaniu pierwszej grupy,

szalo podaż produktów rolnych. Poprawa sytuacji ekonomicznej chłopów przekładałaby się na wzrost popytu na towary przemysłowe, jak też sprzyjałaby gromadzeniu środków na rozwój (tj. pierwotnej akumulacji kapitału).

Kwestię reformy rolnej sejm podjął już 10 lipca 1919 r. („Uchwała w przedmiocie zasad reformy rolnej”) a następnie przyjmując ustawę wykonawczą – 15 lipca 1920 r. Na parcelację miała być przeznaczona ziemia państwowa oraz przymusowo wykupywana przez państwo od obszarników (a także ziemia kościelna) za odszkodowaniem w wysokości połowy ceny rynkowej. Chłopi na zakup ziemi mieli otrzymać kredyt w wysokości do 75% wartości parceli. Inwalidzi wojenni mieli otrzymać ziemię za darmo.

W wyniku reform rolnych w latach 1919-1938 rozparcelowano (sprzedano) 2654 tys. ha gruntów, 595 tys. ha przyznano jako rekompensatę za likwidację służebności gruntowych. Parcelacja miała charakter dobrowolny. Parcelowana ziemia pochodziła głównie z latyfundiów powyżej 1000 ha, (których obszar zmniejszył się o ponad 2 mln ha) oraz z gruntów państwowych. W wyniku parcelacji utworzono 734 tys. nowych gospodarstw, parceli i działek. W latach 1921-1938 stan posiadania ziemi gospodarstw chłopskich zwiększył się o ponad 14% (2,8 mln ha), natomiast gospodarstw obszarniczych skurczył się o ponad 25% (2,3 mln ha). Mimo to przeciętny obszar gospodarstwa chłopskiego zmniejszył się o 12% (z 5,7 do 5,0 ha) z powodu zwiększenia liczby gospodarstw chłopskich o 1051 tys. nowych. Przeciętny areal gruntów ornych gospodarstwa chłopskiego był jeszcze mniejszy, bo w 1921 r. wynosił 2,9 ha, a w 1938 r. 2,0 ha.

Reformy rolne okresu międzywojennego oraz zakładanie nowych

gospodarstw rolnych zmniejszyły koncentrację ziemi i nie poprawiły struktury agrarnej polskiego rolnictwa. Główną przyczyną zwiększenia liczby gospodarstw chłopskich tkwiła w uwarunkowaniach makroekonomicznych, zwłaszcza w nienadążaniu rozwoju sektorów pozarolniczych za potrzebami rynku pracy. To przesądziło o niewielkich zmianach struktury agrarnej rolnictwa chłopskiego w II Rzeczypospolitej.

Głównym problemem społecznym polskiego rolnictwa było to, że ponad 2/3 gospodarstw nie zapewniało utrzymania rodzinie chłopskiej – nie stanowiło tzw. gospodarstw samodzielnych, pełnorolnych czy żywotnych, za jakie uważano dopiero gospodarstwa przekraczające 12 mórg (około 6 ha). Wielki problemem społeczny i ekonomiczny stwarzała ludność chłopska bez ziemi. Juliusz Poniatowski, przyjmując za gospodarczo uzasadnione 30 osób czynnych zawodowo/100 ha UR, oszacował liczbę ludzi zbędnych w rolnictwie na 8,8 mln (1937 r.). Wzrost przeludnienia nastąpił głównie w latach 1930-1938 z powodu kryzysu przemysłowego i agrarnego. Dochody chłopów pozostawały daleko w tyle za dochodami innych grup społecznych.

Ważnym problemem okresu międzywojennego było bezpieczeństwo żywnościowe, które wyznaczał wzrost demograficzny oraz postęp w produkcji rolnej. Mimo ogromnych strat wojennych oraz znacznego wzrostu liczby ludności w niepodległej Rzeczypospolitej,

Zabudowania w obrębie wsi, 1932 r.

spolitej, bezpieczeństwo żywnościowe nieznacznie się poprawiło (jednak przy dużej skali zjawiska głodu i niedożywienia). Produkcja głównych ziemiopłodów rosła w tempie zbliżonym do wzrostu liczby ludności, natomiast wzrost produkcji zwierzęcej wyprzedzał wzrost liczby ludności.

Postęp w produkcji rolnej umożliwił eksport produktów rolno-żywnościowych, który był niezwykle ważny dla mało uprzemysłowionej gospodarki. W 1938 r. stanowił 28% ogólnego eksportu. Główne produkty eksportowe to szynki i polędwice wieprzowe w opakowaniu hermetycznym – 17 tys. ton, bekonny – 21 tys. ton, trzoda chlewna – 266 tys. szt., jaja – 29 tys. ton, masło – 13 tys. ton, jęczmień – 238 tys. ton i żyto – 108 tys. ton.

Ocena ogólnego bilansu dwudziestolecia w dziedzinie produkcji rolnej jest niezmiernie złożona. Przy-

Kobieta przy studni, 1932 r.

czyni tego stanu rzeczy tkwią w wolnym rozwoju pozarolniczych gałęzi gospodarki, czemu towarzyszyła powolna urbanizacja, i ostrożnej reformie rolnej.

Podwórze wiejskie, 1932 r.

Ocena reform rolnych Drugiej Rzeczypospolitej dokonana po II wojnie światowej przez przedwojennego ministra rolnictwa i reform rolnych Juliusza Poniatowskiego jest bardzo krytyczna: *reforma rolna w niepodległej Polsce ani się nie stała historycznym aktem przymierza odrodzonego państwa z zaniedbywaną dotychczas najliczniejszą grupą narodu – jak to marzyli sobie społecznicy, ani nie spełniła tak wielkich nadziei – jakie w niej pokładał lud wiejski, ani nie odegrała tak ważnej roli gospodarczej – jaką spełnić mogła.* W warstwie społeczno-kulturalnej pozytywnym elementem było rozbudzenie aktywności społecznej ludności wiejskiej (rozwój spółdzielczości, kółek rolniczych). Trzeba również docenić wkład chłopów w umacnianie państwowości.

■ Rolnictwo i wieś w okresie PRL

W latach PRL rozwój rolnictwa był pochodną tempa uprzemysławiania kraju i odbudowy po zniszczeniach wojennych. Uprzemysławianie tworzyło warunki do zdejmowania nadwyżek siły roboczej z rolnictwa oraz zwiększania podaży przemysłowych środków do produkcji rolnej. Przyj-

mowano, że odpływ ludzi z rolnictwa spowoduje niedobór siły roboczej w rolnictwie, co wymusi koncentrację ziemi i zespołowe formy gospodarowania. Kurs na uspołecznienie

rolnictwa uzasadniano marksowskim prawem koncentracji produkcji, u którego podstaw leżało założenie wyższości wielkiej produkcji nad drobną. Koncentracja miała dokonywać się na wzór sowiecki w formie gospodarstw państwowych (sowchozów) i gospodarstw spółdzielczych (kołchozów). Bazę dla tej pierwszej formy

stworzyła reforma rolna, zaś dla drugiej kolektywizacja. O ile kurs na uprzemysłowienie stwarzał szansę rozwoju gospodarki rodzinnej, o tyle kurs na uspołecznienie szansę tę ograniczał poprzez rozwiązania prawne, niepewność przyszłych losów gospodarstw chłopskich oraz alokację ograniczonych przemysłowych środków produkcji i dóbr inwestycyjnych w sposób dyskryminujący rolnictwo chłopskie (indywidualne, nieuspołecznione).

Kurs na uspołecznienie (socjalizację) rolnictwa w praktyce zapoczątkowała reforma rolna na mocy dekretu PKWN z 6 września 1944 r. Reforma rolna z jednej strony zwiększyła liczbę gospodarstw drobnych, a z drugiej utworzyła wielkoobszarowe państwowe gospodarstwa rolne – jako, w zamysle, rozwojowy sektor rolnictwa uspołecznionego. Dekret określił pułap obszarowy gruntów dla gospodarstw indywidualnych na poziomie 50 ha, a na

Ziemiach Odzyskanych 100 ha. W latach 1945-1949 w wyniku parcelacji i osadnictwa w ręce chłopskie przeszło 6,1 mln ha ziemi; na 5,6 mln ha utworzono 814 tys. gospodarstw (z tego 347 tys. były to nowe gospodarstwa, głównie byłej służby folwarcznej, a 467 tys. to gospodarstwa na Ziemiach Odzyskanych), zaś 0,5 mln ha przeznaczono na powiększenie 250 tys. gospodarstw już istniejących; przeciętna powierzchnia nowo utworzonego gospodarstwa wyniosła 6,9 ha. Tak więc zasada reformy rolnej zapisana w dekreście PKWN, że ustrój rolny ma być oparty na silnych i zdolnych do wydajnej produkcji gospodarstwach stanowiących prywatną własność ich posiadaczy, nie została zrealizowana. Obdarowanie ziem chłopów nastąpiło zgodnie z dyrektywą polityczną, którą wyrażała tzw. trójjedyną formułą: obrona biedniaka, przy neutralizacji średniaka i walka z kułakiem. W istocie reforma rolna realizowała cel polityczny: likwidację ziemiaństwa i zjednanie dla nowego ustroju biedoty wiejskiej.

Mieszkanca wsi w oknie swojego domu, 1932 r.

Tak przeprowadzona reforma rolna przyczyniła się do tego, że zmiany struktury agrarnej rolnictwa chłopskiego były nieznaczne – struktura agrarna niewiele się różniła od analogicznej struktury w okresie przedwojennym. Parcela-

cję majątków ziemskich przeprowadzono bez wypłaty odszkodowań, a warstwa ziemiańska praktycznie została zlikwidowana.

Uspołecznieniu rolnictwa chłopskiego bezpośrednio służył program powszechnej kolektywizacji tego sektora rolnictwa – tworzenie rolniczych spółdzielni produkcyjnych (rsp) od 1949 r. do 1956 r. z wykorzystaniem instrumentów ekonomicznych i pozaekonomicznych.

Zaniechanie kolektywizacji nie oznaczało odstąpienia od doktryny uspołecznienia. Widmo uspołecznienia gospodarki chłopskiej wisiało nad nią przez cały okres PRL (w zależności od napięć na rynku rolno-żywnościowym zmieniało się jedynie deklaratorywnie nastawienie).

Reforma rolna oraz polityka fiskalna w pierwszej dekadzie powojennej znacząco zmniejszyła zróżnicowanie dochodowe ludności chłopskiej. Po odwilży październikowej zróżnicowanie zaczęło się nieznacznie powiększać. Dopiero lata 1970. nasiliły tempo narastania zróżnicowania gospodarstw chłopskich, a to za sprawą preferowania gospo-

stawienie kraju, w które wkład rolnictwa chłopskiego jest bezsprzeczny (wkład migracyjny i akumulacyjny oraz tania żywność), wywarło zna-

czące piętno na rolnictwie chłopskim. Nowe możliwości pracy poza rolnictwem zdejmowało znaczącą część nadwyżki siły roboczej w rolnictwie, oferowało praktycznie nieograniczony popyt na produkty rolnicze i stopniowo zwiększało strumień przemysłowych środków

produkcji do rolnictwa, inicjując proces industrializacji rolnictwa. Tworzyło to warunki i stymulacje do powstawania rodzinnych gospodarstw rolnych typu farmerskiego. Industrializacja uruchomiła wzajemnie powiązane procesy w sferze organizacji produkcji: koncentracji, specjalizacji i intensyfikacji, zaś w sferze społecznej proces „wypłukiwania” i pogłębienia zróżnicowania gospodarstw oraz wielozawodowości rodzin rolniczych. Powolność przemian strukturalnych w rolnictwie chłopskim wynikała tak z zagrożenia, jaki na to rolnictwo rzuciła doktryna uspołecznienia rolnictwa, która odrzuciła klasyczną transformację gospodarstw chłopskich w gospodarstwa farmerskie, tj. tworzenie

dużych gospodarstw indywidualnych, jak też z uwarunkowań makroekonomicznych. Jednoczesne rozwiązywanie kwestii rolnej i chłopskiej wymagało kojarzenia:

- wzrostu produkcji rolnej w pożądanym tempie;
- rozwiązywania życiowych proble-

mów ludności wiejskiej (odpowiedni poziom życia);

- formowania nowych socjalistycznych stosunków produkcji na wsi.

Pokaz orki za pomocą ciągnika mechanicznego w Wielkopolsce, 1928 r.

Żniwa nad Bałtykiem, 1932 r.

darstw specjalistycznych i koncentracji (skali produkcji) poprzez mechanizmy ekonomiczne (kredyt, ceny) i alokację środków do produkcji rolnej.

Lata PRL przyniosły różnorodną zmianę w rolnictwie, których oceną nie jest jednoznaczna. Uprzemy-

W całym okresie PRL nie został rozwiązany problem bezpieczeństwa żywnościowego. W Polsce do lat 1990. przewagę popytu konsumpcyjnego nad podażą szacowano na 10-20%. Niedobory produktów rolno-żywnościowych rodziły potrzebę wspierania wzrostu produkcji rolnej. Niedobór przemysłowych środków produkcji, kierowanych w pierwszym rządzie do nieefektywnego sektora gospodarstw uspołecznionych, zwiększał znaczenie postępu biologicznego i instrumentów ekonomicznych zwiększania produkcji rolnej przez gospodarstwa chłopskie. Postęp biologiczny pozwala w pewnym stopniu niwelować skutki wadliwej struktury agrarnej.

Industrializacja kraju znacząco wpłynęła na sferę społeczno-kulturową chłopów, w tym aktywizację organizacji chłopskich i rolniczych (pomijając ich centralizację).

Nastąpiło przemieszczenie biedy wiejskiej, która przed wojną skupiała się wśród ludności bezrolnej na wsi. Po wojnie ludność ta na ogół podejmowała pracę w zakładach przemysłowych oraz urzędach i instytucjach, pozostając na wsi. Natomiast bieda skupiała się w drobnych gospodarstwach rolnych, pozbawionych dostępu do rynku pracy. Spa-

dek zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym był jednak powolny – znacznie wolniejszy, aniżeli w innych krajach europejskich.

■ Transformacja ustrojowa

Lata dziewięćdziesiąte wejść do historii Polski jako okres transformacji ustrojowej. W sektorze żywnościowym proces ten rozpoczął się wcześniej niż gdzie indziej, bo już latem 1989 roku uwolniono (z niewielkimi wyjątkami) ceny produktów rolnych i żywnościowych. Było to możliwe, gdyż: w rolnictwie dominowała własność prywatna, duże enklawy rynku rolnego od dawna rządziły się prawami wolnego rynku (np. rynek owocowo-warzywny), w obszarze rynku żywnościowego byliśmy wówczas najbliżsi stanu równowagi niż na jakimkolwiek innym rynku branżowym, rolnicy byli skłonni popierać te reformy, gdyż oczekiwali wzrostu cen skupu produktów rolnych.

Zasadnicze zmiany ustroju ekonomicznego państwa zostały wprowadzone z początkiem 1990 roku. Nowe ustawodawstwo eliminowało centralistyczne instrumenty regulowania gospodarki i wprowadzało rozwiązania rynkowe. Najważniejsze i najgłębiej sięgające okazały się nowe regulacje makroekonomiczne, w tym zniesienie rozdzielnictwa deficytowych dotychczas dóbr, proklamowanie wolności gospodarczej (wszelka działalność, która nie jest prawem zabroniona, jest dozwolona), odejście od kosztowej formuły ustalania cen, zniesienie dotacji budżetowych, wdrażanie nowej polityki pieniężnej (elastyczne kształtowanie kursów dewizowych, zakończone wprowadzeniem wewnętrznej wymiennalności złotego), pakiet przedsięwzięć antyinflacyjnych, zniesienie państwowego monopolu w handlu zagranicznym, prywatyzacja własności państwowej (w tym również w rolnictwie), „uspółdzielczenie” spółdzielczości i inne.

Pierwsza faza liberalizacji rynku przyniosła więc głębokie wstrząsy i pogorszyła sytuację ekonomiczną rolników. Utracili oni więcej niż ludność nierolnicza, czego świadectwem był spadający wskaźnik parytetu dochodów. Rolnicy w podstawowej swej masie okazali się partnerami słabymi i w grze rynkowej musieli tracić. Dramatyzm sytuacji potęgował fakt, że reformom towarzyszyła narastająca od lat osiemdziesiątych XX wieku, niezależna od reform recesja. Recesja niosła z sobą destrukcję gospodarki, zwężenie rynku, ograniczenie popytu, a w ślad za tym spadek produkcji z wszystkimi tego ujemnymi konsekwencjami zatrudnieniowymi i dochodowymi. Recesja w rolnictwie miała charakter wtórny, została przeniesiona z innych gałęzi gospodarki narodowej. Pierwszym jej symptomem było pojawienie się bariery popytu. Spadek poziomu realnych dochodów ludności (w bardzo krótkim czasie o około 1/3) wywołał drastyczne zmniejszenie popytu na żywność, spadek cen otrzymywanych przez rolników oraz ich dochodów.

Słabe ekonomicznie rolnictwo już na starcie znalazło się na pozycjach przegranych. Objawiło się to najpierw redukcją strumienia kapitałów płynących do rolnictwa z zewnątrz. Z analiz rachunków narodowych z połowy lat dziewięćdziesiątych wynika, że poprzez mechanizm rynkowy rolnicy realizowali 75-77% wytworzonej przez nich wartości dodanej brutto. Zmniejszało to zdolność rolników do samofinansowania rozwoju, a tym samym ich siłę konkurencyjną.

Zdolności konkurencyjne rolnictwa zmniejszało wielkie bezrobocie jawne i utajone na wsi. Liberalizacja gospodarki, postępująca prywatyzacja i poszukiwanie źródeł „nowej efektywności” motywowało przedsiębiorstwa do redukcji zatrudnienia.

W pierwszej kolejności pracę utracili chłopi-robotnicy, w wyniku czego wystąpił re-transfer siły roboczej na wieś (około 1 mln osób). Siła ssąca gałęzi nierolniczych na wiejską siłę roboczą spadła praktycznie do zera. W tej sytuacji pojawiło się ogromnych rozmiarów (1,8-2,0 mln osób) bezrobocie strukturalne, które ciśnie na rolnictwo, zmniejszało jego możliwości restrukturyzacyjne i podnosiło koszty utrzymania osób zbędnych, o zerowej krańcowej produktywności nakładów ich pracy.

Zniesienie monopolu państwa w handlu zagranicznym, dopuszczenie wolnego obrotu, redukcja ceł importowych – w praktyce otworzyły granice państwa, co w latach 1990-93 skutkowało gwałtownym wzrostem importu dóbr żywnościowych (2,3-krotnym, w tym produktów rolnych 4,1-krotnym), przy spadku eksportu artykułów rolno-spożywczych o 25%, a produktów rolnych o 46% (w wyrażeniu dolarowym). W późniejszych latach proporcje pomiędzy importem i eksportem poprawiły się, tak że w roku 1997 import artykułów rolno-spożywczych był wyższy 1,7-krotnie niż w roku 1993, natomiast eksport 2-krotnie.

Można zatem stwierdzić, że prywatne rolnictwo chłopskie w swoim charakterze nie zyskiwało na starcie reform ustrojowych żadnych przewag; przeciwnie – było ono ekonomicznie deprecjonowane. Korzyści zaczęły pojawiać się dopiero wówczas, kiedy ukształtowało się nowe jego otoczenie. Rolnictwo chłopskie racjonalizuje się i rozwija w tempie, jakie wyznacza stan jego otoczenia. Prywatyzacja jednostek otoczenia rolnictwa wywiera na ogół korzystny wpływ na samo rolnictwo, choć nie dzieje się to automatycznie.

W okresie transformacji ustrojowej społeczno-ekonomiczny sektor chłopski zmienił się nieznacznie. Rolnictwo pozostało chłopskie, z wszystkimi atrybutami tej formy

własności. Zniesiono natomiast prawne i ekonomiczne ograniczenia wzrostu obszaru gospodarstw, co skutkowało wzrostem liczby jednostek wielkich, typu kapitalistycznego.

■ Integracja z UE

Akcesja Polski do Unii Europejskiej i objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami WPR stworzyło możliwości znaczących transferów do rolnictwa i na wieś. Ma to istotne znaczenie dla przeobrażeń rolnictwa i wsi (obszarów wiejskich). W latach 2004-2017 transfery do rolnictwa z budżetu WPR wyniosły 34 561 mln euro, w tym dopłaty bezpośrednie (JPO) wyniosły 77 978 mln zł.

Akcesja do Unii Europejskiej wniosła istotne korekty w zakresie makroekonomicznych warunków rozwoju rolnictwa. W szczególności dotyczy to złagodzenia bariery popytu na produkty rolno-żywnościowe, pod warunkiem spełnienia przez nie wymogu konkurencyjności na rynku krajowym i zagranicznym.

Objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej UE przyniosło nie tylko transfery środków i dostęp do jednolitego rynku, lecz także większą stabilność i przewidywalność polityki rolnej.

Strumień środków z tytułu subwencji stworzył możliwości intensyfikacji produkcji. W szczególności dotyczy to nawożenia mineralnego i chemicznego, które w okresie 2002-2017 zwiększyło się z 92 do 130 kg NPK/1 ha UR (rolnictwo całkowite). Jest to prawie 4-krotnie więcej niż średnio na świecie.

Zwiększenie intensywności gospodarowania znajduje wyraz także w strukturze zasiewów. Zwraca uwagę wzrost powierzchni zasiewów roślin przemysłowych (zwłaszcza rzepaku i rzepiku) oraz kukurydzy na ziarno i zielonkę, głównie kosztem ziemniaków, buraków cukrowych, żyta i mieszanek zbożowych. W przypadku produkcji zwierzęcej

dokonyje się widoczna zmiana technologii żywienia, zwłaszcza drobiu i trzody chlewnej z wykorzystaniem pasz z importu.

Efektom intensyfikacji był wzrost produkcji rolniczej w latach 2005-2016. W przypadku gospodarstw indywidualnych wzrost w cenach stałych przedstawia się następująco: produkcja globalna 22,2% (roślinna 18,6 i zwierzęca 21,4%), produkcja końcowa 29,0% (32,9 i 22,8%) i produkcja towarowa 33,5%.

Liczba osób fizycznych, pracujących w gospodarstwach rolnych powoli się zmniejsza – nieco szybciej, niż osób pełnozatrudnionych. Jest to skutek przede wszystkim zmniejszania się liczby osób w gospodarstwie domowym z przyczyn demograficznych oraz emigracji do miast i za granicę. Szybciej ubywa pracujących w gospodarstwie mężczyźni aniżeli kobiety, co wskazuje na postępującą feminizację rolnictwa.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej stworzyła nową sytuację w sferze polityki wobec rolnictwa, w tym także w sferze dochodów. Zwiększenie roli rynku oraz transfery w ramach mechanizmów WPR wzmacniały samistne tendencje do koncentracji w rolnictwie. Duże gospodarstwa rolne uzyskały bowiem – poza tradycyjnymi źródłami (własne środki, kredyt, pożyczka) – znaczące wsparcie w zakresie finansowania inwestycji z funduszy strukturalnych i dopłat bezpośrednich. Wsparcie służyło koncentracji i umocnieniu gospodarstw silniejszych ekonomicznie i większych obszarowo.

Najbardziej spektakularnym efektem przemian w polskim sektorze żywnościowym są wyniki w handlu zagranicznym. Polska z importera netto jeszcze w 2002 r. stała się liczącym eksporterem w skali świata. Dodatnie saldo w handlu zagranicznym produktami przemysłu spożywczego w latach 2013-2016 wynosiło 8-9 mld euro.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej stworzyła sprzyjające warunki do rozwiązywania kwestii agrarnej na drodze industrialnej. Inną sprawą jest ustalenie, czy powstałe sposobności zostały w pełni wykorzystane, jak też ustalenie poziomu, do którego kontynuowanie drogi industrialnej będzie konieczne i korzystne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

■ Reasumując

Rolnictwo w Polsce w ciągu ostatnich stu lat podążało drogą wytyczaną przez rolnictwo krajów wyżej rozwiniętych, zwłaszcza zachodnioeuropejskich, z dużym opóźnieniem, które ujawniło się już pod koniec średniowiecza a zwiększyło się znacząco w okresie zaborów. Odzyskanie niepodległości – scalanie odmiennych systemów, spustoszenia wojenne, skutki wielkiego kryzysu lat 30. XX wieku, brak radykalnej reformy rolnej oraz powolny rozwój sektorów pozarolniczych tego opóźnienia nie zmniejszyły w międzywojniu. Straty, spowodowane przez drugą wojnę światową, przesunięcia granic oraz wprowadzenie nowego ustroju, zahamowało modernizację rolnictwa i zwiększyło jego zapóźnienie. Transformacja ustrojowa w ostatniej dekadzie XX wieku dokonywała się w trudnych uwarunkowaniach makroekonomicznych i nie mogła przyspieszyć rozwoju rolnictwa, a przeciwnie – zahamowała jego rozwój – aczkolwiek stworzyła ramy prawne i organizacyjne dla jego transformacji. Znaczący impuls dla modernizacji rolnictwa na drodze industrialnej dała natomiast akcesja do Unii Europejskiej, przede wszystkim ze względu na transfery, wynikające z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej.

Prof. dr hab. Andrzej Kowalski
Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej PIB

ARiMR pomaga unowocześnić polską wieś

Prawie ćwierć wieku Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wspiera polskich rolników i mieszkańców terenów wiejskich. Przez lata swojej działalności przekazała im blisko 310 mld zł z funduszy krajowych i unijnych. Dzięki tym środkom nastąpiły cywilizacyjne zmiany na polskiej wsi, zmodernizowano tysiące gospodarstw, rolnictwo oraz przetwórstwo rolno-spożywcze stały się istotną gałęzią naszej gospodarki i podstawą krajowego eksportu. A co najważniejsze poprawiła się jakość życia na wsi.

ARiMR jest największą agencją rolniczą w Unii Europejskiej. Od 2017 r. jest także jedyną instytucją w Polsce, która rozdysponowuje europejskie środki na rolnictwo, przetwórstwo rolno-spożywcze, rozwój obszarów wiejskich oraz rybactwo.

Agencja powstała w 1994 r., by wspierać, zainicjowany przemianami ustrojowymi w naszym kraju, proces zmian w polskim rolnictwie i na terenach wiejskich. Na początku jej zadaniem była pomoc rolnikom w wydobyciu się z pułapki zadłużenia w bankach. Agencja dopłacała wtedy rolnikom i przedsiębiorcom do spłaty kredytów inwestycyjnych i obrotowych. Ta forma pomocy oferowana jest do dziś i podobnie jak w latach 90. środki na to pochodzą z budżetu krajowego. Obecnie pomoc ze środków krajowych udzielana jest także w formie m.in. poręczeń i gwarancji, dofinansowania kosztów ponoszonych przez rolników na utylizację padłych zwierząt gospodarskich, jednorazowej pomocy finansowej w związku z występowaniem niekorzystnych zjawisk atmosferycznych, np. suszy, powodzi, czy przymrozków, rekompensat dla producentów trzody chlewnej z terenów dotkniętych afrykańskim

pomorem świń czy refundacji części kosztów poniesionych na wydatki związane z bioasekuracją. Do 1 października 2018 r. Agencja przekazała rolnikom z budżetu krajowego łącznie ponad 22,7 mld zł.

Od 2002 r. ARiMR zaczęła pomagać finansowo polskim gospodarstwom rolnym w dostosowaniu się przez nie do standardów i procedur obowiązujących na unijnym rynku, realizując przedakcesyjny program SAPARD z budżetem 4,5 mld zł współfinansowanym przez Unię Europejską. Aby móc realizować ten program, ARiMR musiała otrzymać status akredytowanej agencji płatni-

czej. W ten sposób stała się pierwszą instytucją w Polsce działającą w oparciu o procedury obowiązujące w Unii. Od tego momentu środki wypłacane przez Agencję zaczęły odgrywać kluczową rolę w przyspieszaniu procesu modernizacji rolnictwa i podnoszeniu poziomu życia na wsi.

Wstąpienie do Unii Europejskiej w maju 2004 r. i tym samym objęcie polskiego rolnictwa instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) otworzyło w historii naszej wsi nowy rozdział. W 2004 r. ARiMR po raz pierwszy wypłaciła polskim rolnikom płatności bezpośrednie. Od tego czasu o takie dopłaty co roku ubiega się 1,3 mln rolników. Przez te wszystkie lata Agencja przekazała im łącznie ponad 162,5 mld zł. System dopłat zapewnia stabilność ekonomiczną w sektorze rolnictwa, obniża koszty prowadzenia gospodarstw i pozwala na utrzymywanie cen żywności na relatywnie niewysokim poziomie. Bez dopłat załamałyby się

Dzięki inwestycjom, współfinansowanym przez Agencję, zmodernizowano tysiące gospodarstw, a także m.in. wyposażono je w nowoczesne maszyny i urządzenia

budżety domowe wielu rolniczych rodzin.

W 2015 r. rolnicy otrzymali od ARiMR po raz pierwszy zaliczki na poczet płatności bezpośrednich. 70-proc. zaliczki są znaczącym

niem konkurujące na zagranicznych rynkach i co szczególnie istotne – dorobiliśmy się firm przetwórstwa żywności zaliczanych do najnowocześniejszych na świecie. To wszystko sprawiło, że wartość eks-

ceństwo dzieci na drogach wiejskich” Agencja przekazała przez ponad pięć lat tysiące kamizelek odblaskowych uczniom wiejskich szkół. Wsparcie otrzymują również Ochotnicze Straże Pożarne. Wiele zastę-

Wielkim, prorozwojowym impulsem dla polskiej wsi i rolnictwa stała się możliwość korzystania z unijnych środków, przeznaczonych na inwestycje na obszarach wiejskich

wsparciem w okresie jesienno-zimowym, w którym zazwyczaj rolnicy zapatrują swoje gospodarstwa w nawozy, środki ochrony roślin i zakupują sprzęt rolniczy. W bieżącym roku, po wielkiej suszy, która spustoszyła szereg upraw, poprawiają płynność finansową gospodarstw, powstrzymując proces ich upadku.

Wielkim, prorozwojowym impulsem dla polskiej wsi i rolnictwa stała się możliwość korzystania z unijnych środków przeznaczonych na inwestycje na obszarach wiejskich. Z trzech realizowanych przez ARiMR programów: PROW 2004-2006, PROW 2007-2013 oraz PROW 2014-2020 wypłaconych zostało do października 2018 r. w sumie ponad 99 mld zł. Polscy rolnicy i przedsiębiorcy z terenów wiejskich zrobili z tych pieniędzy dobry użytek. Rolnictwo stało się siłą napędową gospodarki i podstawą eksportu.

Dzięki inwestycjom współfinansowanym przez Agencję zmodernizowano tysiące gospodarstw, wyposażono je w nowoczesne maszyny i urządzenia, postawiono nowe budynki gospodarskie, powstały grupy producentów rolnych z powodze-

portu polskich produktów rolnospożywczych wzrosła od 2004 r. aż pięciokrotnie, a Polska stała się jednym z najważniejszych producentów żywności w Europie.

Pieniądze z PROW pozwoliły również m.in. na utworzenie tysięcy miejsc pracy poza rolnictwem, rozwój usług we wsiach i miasteczkach, wzrost przedsiębiorczości ich mieszkańców.

Z przekazanych przez Agencję funduszy powstały na terenach wiejskich tysiące kilometrów sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, setki oczyszczalni ścieków, systemy segregacji odpadów, zakłady wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych, setki placów zabaw, odnowiono centra wielu miejscowości, wybudowano bądź zmodernizowano wiele świetlic wiejskich i domów kultury. Zrealizowano również przedsięwzięcia chroniące środowisko naturalne. Dzięki tym wszystkim inwestycjom polska wieś stała się bardziej wygodnym i atrakcyjnym miejscem do życia.

Ale ARiMR to nie tylko dystrybucja krajowych i unijnych środków na tereny wiejskie. To również akcje społeczne na rzecz lokalnych społeczności. W ramach kampanii „Bezpie-

czeństwo dzieci na drogach wiejskich” Agencja przekazała przez ponad pięć lat tysiące kamizelek odblaskowych uczniom wiejskich szkół. Wsparcie otrzymują również Ochotnicze Straże Pożarne. Wiele zastę-

ców strażaków ARiMR wyposażały w medyczne torby ratunkowe.

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ma także udział w procesie cyfryzacji polskiej wsi. Według ubiegłorocznego raportu GUS „Społeczność informacyjne w Polsce”, dostęp do internetu ma na terenach wiejskich 78,6 proc. gospodarstw domowych. Podobny procent z nich posiada komputer. Był on częściej niż do tej pory wykorzystywany jako narzędzie pracy rolnika, pozwalające mu sprawniej i nowocześniej zarządzać gospodarstwem, ale także i własnym czasem, potrzebne są specjalistyczne programy informatyczne przygotowane z myślą o tej grupie zawodowej. W tę strategię wpisała się ARiMR realizując w 2018 r. dwa projekty informatyczne: eWniosekPlus oraz portal IRZplus. Te elektroniczne narzędzia są po pierwsze pomocne rolnikom w załatwianiu spraw związanych z prowadzeniem gospodarstwa, a po drugie poszerzają ich umiejętności korzystania z nowoczesnych technologii.

Zmiany kulturowe na wsi w latach 1918-2018

Etnolog podejmujący się karłowatym przedsięwzięciem scharakteryzowania zmian kulturowych na przełomie 100 lat napotyka na liczne problemy. Zacząć należy od zdefiniowania podstawowych pojęć, mianowicie zmiany kulturowej oraz tego, co rozumiemy poprzez wieś. Pozwoli to na rzeczowe ukazanie procesów zachodzących na polskiej wsi w zadanych ramach czasowych.

Według encyklopedii PWN zmiana kulturowa to *proces związany z wszelkimi zjawiskami kulturowymi, polegający na pojawieniu się i rozprzestrzenianiu albo zaniku lub zmianie statusu elementów materialnych i symbolicznych danego społeczeństwa; pojęcie „zmiana kulturowa” jest także stosowane na określenie procesów powstawania, rozwoju i zaniku poszczególnych, zlokalizowanych geograficznie kultur*¹. Zmiany nie należy zatem traktować jako synonimu postępu, gdyż ten implikuje jedynie rozwój, który jest terminem relatywnym, uzależnionym od przyjętej perspektywy badawczej. Należy skupić się na opisie zjawisk typowych dla danej kultury.

W przypadku niniejszego opracowania, będzie to kultura na wsi. Przysparza to nie mniejszych problemów. Polska wieś, choć w przerośniętej używana jest jako określenie warstwy chłopskiej, nie ogranicza się wyłącznie do niej. Nie istnieje bowiem kultura wsi, istnieje kultura ludności wiejskiej (Turowski, 1995, s. 234). W pierwszej połowie XX wieku olbrzymie znaczenie dla kultury na polskiej wsi wносиło ziemiaństwo

oraz drobna szlachta. Polska wieś była też przestrzenią życia różnych grup etnicznych, mniejszości narodowych i religijnych. Każda z tych grup wносиła coś swojego do kultury wsi. Próba scharakteryzowania ich wszystkich wykracza poza możliwości jednego artykułu. Zainteresowanych odsyłam do monografii poszczególnych grup lub regionów etnograficznych. Wyjściem będzie potraktowanie wsi, jako kategorii klasowej w rozumieniu dawnych warstw społecznych. Interesować nas będzie wieś w rozumieniu przestrzeni pozamiejskiej gdzie głównym wyznacznikiem jest status społeczno-gospodarczy grupy zajmującej się rolnictwem (Grabski, 2004, s. 21). Grupę tę wyróżnia nie tylko status materialny ale też specyficzna sfera sym-

boliczna. W dawnej systematyce kultury mówiono o kulturze materialnej, społecznej i duchowej. Podział ten, choć logiczny, zakłada arbitralny wybór przyporządkowania przejawów kultury do którejś z tych kategorii. Jego użyteczność jest zatem ograniczona. Do jakiej kultury należy np. tzw. święty kąt, miejsce w izbie w którym przed krzyżem i obrazami świętych (materialnymi wytworami) modliła się cała rodzina – niezależnie od momentu w cyklu rocznym (społecznym) czy obrzędowym (duchowym)? Na potrzeby tego opracowania skupię się na wybranych zjawiskach

kulturowych pokazując je w ich złożoności, bez powyższego uproszczenia.

Kultura na wsi, jak wcześniej wspominałem, często utożsamiana jest z kulturą ludową. Kultura ludowa, jest terminem wieloznacznym wchodzącym w zakres zainteresowania zarówno nauk etnologicznych jak i socjologii wsi². Badacze nie są jednomyślni, co do znaczenia tego terminu. Analizując kulturę ludową

Dożynki w Spale. Pochód delegacji z Żywca, 1933 r.

zwracają uwagę na historyczne uwarunkowania sięgające wspólnoty plemiennej i średniowiecznej Europy w okresie kształtowania się ustroju feudalnego (Burszta 1974). Jednocześnie widząc w niej elementy kultur narodowych mających swoje manifestacje w codzienności (tamże; Bukraba-Rylska 2006). Wspólnym mianownikiem tych rozważań, jest traktowanie kultury ludowej jako stanu w procesie historycznych zmian. Odchodzenia od tradycyjnej kultury ludowej będącej typem ukształtowanym przez chłopów w okresie feudalnym (XVII i XVIII

wiek) poprzez zmiany społeczno-gospodarcze. Cechy takiej kultury wg. Kazimierza Dobrowolskiego, to przede wszystkim tradycjonalizm,

Harcerze wykonują kukłę Marzanny, 1979 r.

brak perspektywy historycznej, tendencje ujednoczenia, oparcie w wiedzy starszego pokolenia, wierzenia połączone z wpływami rytualno-magicznymi, synkretyzm wytworów łączący w jednym przedmiocie funkcje użytkowe, estetyczne i magiczne oraz powolne zmiany wynikające z niechęci do nowinek (wzorów niesprawdzonych) i opierające się na ustnym przekazie międzypokoleniowym oraz silnej wspólnotowości lokalnej. Wytwory takiej kultury cechowały się anonimowością – brakiem indywidualnych autorów, wariantowością lokalną oraz prostotą. Interesujący nas okres rozpoczyna schyłek tego typu kultury. Ludność wiejska po uwłaszczeniu w wieku XIX i znaczącej poprawie sytuacji materialnej kształtuje swoją kulturę korzystając z osiągnięć i wytworów innych grup społecznych. Pewne elementy ulegają zanikowi (np. tradycyjna wiedza o przyrodzie, medycyna ludowa). Inne zaś upowszechniają się w całym społeczeństwie stając się wyróżnikami narodowymi (np. styl zakopiański, strój krakowski,

sztuka użytkowa). Związane jest to, ze wzmożonym zainteresowaniem innych grup społecznych w tym elit, doszukujących się w „ludzie” wartości archaicznych będących źródłem kultury narodowej pozbawionej wpływów zewnętrznych. Fundamentu narodu, społeczeństwa i państwa. To zainteresowanie mające swoje korzenie w epoce romantyzmu inspirowanej przez rozbiory Rzeczypospolitej.

Włączenie kultury ludowej jako elementu kultury ogólnonarodowej wyznaczyło na kolejne stulecie kierunki nie tyle jej rozwoju, co kreowania, aranżowania, inspirowania oraz wykorzystywania jako elementu gry politycznej. (Brzezińska, s. 158).

■ Kultura wsi w dwudziestoleciu międzywojennym

Spółczesność II RP zarówno poprzez politykę Państwa jak i ruchy oddolne uznaje kulturę ludową za jeden z fundamentów kultury narodowej. Powstają instytucje zapewniające z jednej strony mecenat państwowy nad działalnością kulturalną wsi z drugiej zaś instytucje badawcze oraz popularyzujące. Inteligencja organizuje się w ruchu regionalnym, będącym wyrazem patriotyzmu opartego na nauce ojczyźnej geografii, przyrody i historii z kładzeniem nacisku na etnografię lokalnych społeczności, rozumianych jako podtrzymujących wartości lokalne a zarazem ogólnonarodowe

(Burszta, 1974, s. 282). Prężnie już w tym okresie działające stowarzyszenia takie jak Polskie Towarzystwo Ludoznawcze czy Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (późniejsze PTTK) tworzyło muzea regionalne, a także archiwa i biblioteki. Idee regionalistyczne stają się w różnym zakresie przez całe XX-lecie częścią państwowej polityki kulturalnej. Działalność ta szybko owocuje zwłaszcza w zakresie działalności artystycznej – sztuka ludowa staje się inspiracją oraz bezpośrednio wpływa na poetów, prozaików, malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów i twórców teatralnych. Jednocześnie zaczyna być ona utożsamiana ze sztuką użytkową. W ramach opieki nad nią powstają instytucje państwowe – instytuty (np. Państwowy Instytut Kultury Wsi), muzea (np. Skansen w Nowogrodzie), szkoły (np. Szkoła Instruktorów Tkactwa, Kilimiarstwa i Koszykarstwa) oraz zakłady produkcyjne. Sztuka ludowa uważana była za dział tzw. przemysłu ludowego i od 1924 roku regulowana ustawą sejmową. *Przemysł ludowy w rozumieniu polskiej ustawy jest to wytwarzanie przedmiotów użytkowych i zdobniczych o cechach etnicznych z własnych lub nabytych surowców (nie dostarczonych przez nakładcę), o ile to wytwarzanie od-*

Grupa górali przed chatą, 1925 r. Autorzy: T. i St. Zwoliński, Zakopane

bywa się w własnych warsztatach pracy, samodzielnie i przy pomocy conajwyżej dziennych najemników. Wytwórca nie uważa swej pracy

za fachową, może bowiem także różne inne przemysły ludowe uprawiać; pracuje on na rachunek własny lub cudzy, może swą pracę uważać za główne lub uboczne zajęcie, prowadzi je jednak niestale tj. w pewnych porach roku. (Stokłosa, 1925, s. 4). Te swoiste formy ochrony z czasem stały się wyborem pewnych wytworów lub zjawisk kulturowych, które znajdując uznanie w oczach inteligencji (często o ziemiańskich korzeniach), po „upiększeniu” wchodziły do promowanego wzoru kultury ogólnonarodowej. Równolegle, niejako w kontrze do tej działalności rozwijał się ruch agrarny, będący wyrazem buntu wobec nierówności społecznych, opierający się na oddolnie zmieniającej się kulturze wsi. Agraryzm traktował kulturę wsi wyłącznie jako kulturę chłopską – odrębną i dominującą w kulturze narodowej. Wspierał oddolne inicjatywy kulturalne, takie jak np. podtrzymywanie lub wznawianie noszenia strojów regionalnych, re-

agraryzmu głosiły liczne periodyki, między innymi „Teatr Ludowy” czy „Młoda Myśl Ludowa”.

W XX-leciu międzywojennym kultura wsi nabiera nowego znaczenia. Przestaje być jedynie sposobem życia społeczności lokalnych. Tradycyjna kultura ludowa zanika – jej badaniem i popularyzowaniem zajmują się regionaliści i agraryści. Jednocześnie pojawia się kategoria folkloru (Burszta, s. 316), czyli pewnej kreacji tego z czym ogólnokrajowy odbiorca ma kojarzyć kulturę wsi.

■ Kultura wsi w PRL

Lata 1945-1989 są kontynuacją procesów zmian kultury wsi z XX-

lecia międzywojennego. Z jednej strony kontynuowany był model odgórnego kreowania tego, czym dla masowego odbiorcy miała być kultura wsi (ludowa). Z drugiej zaś, istniał oddolny ruch mający na celu zachowanie autentyczności oraz zgodności z aktualnymi przemianami sposobu życia mieszkańców wsi. Władza ludowa potraktowała kulturę ludową szczególnie, widząc w niej formę legitymizacji swoich działań. Polityka kulturalna PRL w tym zakresie opierała się na upaństwowieniu oraz unifikacji, po wcześniejszej

nych treści i form folkloru, branych bądź jeszcze wprost z terenu i przenoszonych w sytuacje odmienne od naturalnych, bądź też czerpanych z folklorystycznej dokumentacji,

Zakład odzieżowy Cepelii, 1969 r. Autor: Grażyna Rutowska

Maria Przybytek z Królowej Woli robi wycinanki. Cepeliada na placu Defilad w Warszawie, 1972 r. Autor: Grażyna Rutowska

konstruowanie zanikłych obrzędów itp. Celem tych działań było podniesienie samooceny – duma z własnej, odrębnej kultury chłopskiej. Idee

selekcji. W ten sposób powstał nowy folklorizm. Folklorizm polega na celowym stosowaniu w szczególnych sytuacjach bieżącego życia wybra-

a odtwarzanych w sytuacjach celowo zaaranżowanych. (Burszta, 1985, s. 299-300). W PRL powstają instytucje mające na celu wdrażać tę ideę. Badania powierzono powołanemu w 1946 roku Państwowemu Instytutowi Badania Sztuki Ludowej, przekształconemu w 1949 roku w Państwowy Instytut Sztuki (dziś Instytut Sztuki PAN). W tym samym roku powstaje Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego (CEPELIA) a rok później Centrala Obsługi Przedsiębiorstw i Instytucji Artystycznych (COPIA) mające na celu zatwierdzać i wytwarzać zaakceptowane wzory na potrzeby handlu (w tym na eksport). Za sprawą rozwoju masmediów odbiorca ogólnopolski zaznajamiany jest z tymi wzorami i wchodzi one do kultury popularnej. W pewnych sytuacjach odwołania do kultury ludowej stają się obowiązkowe, np. występy w strojach regionalnych. Jednocześnie powstają renomowane zespoły folklorystyczne obsługujące uroczystości państwo-

we, które składają się z profesjonalistów przebranych w zatwierdzone przez COPIA stroje z różnych regionów. Ludowość staje się przedmiotem, podmiotem i tłem audycji radiowych i telewizyjnych a działalność artystyczna zmienia charakter z anonimowego na państwowo legitymizowany. Równocześnie powstają inicjatywy oddolne, określane mianem amatorskich. Amatorzy, to nieprofesjonalni, autentyczni twórcy. W 1968 roku powstaje Stowarzyszenie Twórców Ludowych reprezentujące garncarzy, rzeźbiarzy, kowali, tkaczki, wycinankarki, twórczyne plastyki obrzędowej, poetów, pisarzy chłopskich, gawędziarzy, muzykantów, tancerzy i śpiewaków ludowych. Stowarzyszenie kładzie nacisk na ciągłość i autentyczność, stojąc niejako w kontrze do unifikacji wzorów. Do oddolnych działań kulturalnych na wsi należy też popularyzacja dożynek (choć ma swoje korzenie w II RP) oraz lokalnych konkursów i prezentacji artystycznych, np. organizowany od 1966 roku Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą.

Okres PRL w pamięci zbiorowej społeczeństwa kojarzy się z „ludowizną” – pejoratywnym określeniem dla zunifikowanych wzorów kultury ludowej wykorzystywanych instrumentalnie w ramach widowisk i oficjalnych występów. Jest to też czas całkowitego zaniku tradycyjnej kultury ludowej, a w zakresie sztuki – zmiany docelowego odbiorcy z lokalnego użytkownika (rodziny i sąsiadów) na odbiorcę ogólnokrajowego i zagranicznego. Słowem – włączenia kultury wsi do kultury popularnej (masowej). Z tej perspektywy działalność zarówno odgórnych jak i oddolnych instytucji należy traktować pozytywnie. Wiele elementów i zjawisk kulturowych bez wsparcia zanikłoby wraz z tradycyjną kulturą ludową. W nowej,

zmienionej i dostosowanej do nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej formie przetrwały do czasów obecnych.

■ Kultura wsi po 1989 roku

Wraz ze zmianami transformacji ustrojowej kultura wsi stała się produktem regionalnym. Wartością nie tylko kulturową ale też ekonomiczną, gdzie rynek a konkretnie klient kształtuje zmiany. Kultura ludowa straciła na znaczeniu politycznym. Nie jest już legitymacją władzy – ta mimo korzeni w II RP, jednoznacznie kojarzona jest z czasami PRL. Komercjalizacja kultury wytworzyła w ciągu ostatnich niespełna 30 lat nowe zjawiska mające cechy produktów. Dobrym przykładem takiego produktu – zjawiska, są gospodarstwa agroturystyczne zachęcające do skorzystania z odpoczynku w kontakcie z kulturą wsi (tradycyjnym jedzeniem, poznaniem pracy rolnika, mieszkaniem w drewnianym domu etc.). Podobnym zjawiskiem – produktem opierającym się na odtwarzaniu przeszłości kulturowej są spotkania, warsztaty i pokazy pracy dawnymi metodami. Towarzyszy im często przebranie w tradycyjny strój. Ten także odkrywany jest niejako na nowo. Poza ubiorami zespołów regionalnych – nawiązującymi do odświętnych strojów włościan, odtwarzane są ubiory codzienne. Wykorzystują je grupy rekonstrukcji historycznej ludności cywilnej do pokazów i prelekcji. Ciekawym zjawiskiem są prywatne muzea etnograficzne i skanseny³. Inicjatywy te cieszą się rosnącą popularnością wśród zwiedzających pomimo ogromnej konkurencji ze strony państwowych i samorządowych placówek. Zwiedzający pragnąc autentyczności i wyjątkowości szukają mniej znanych, nowych, często małych i lokalnych placówek. To samo dotyczy innych produktów – zjawisk. Niestety, jeśli produkt nie spełnia

oczekiwań klienta, szybko traci swą wartość a nawet znika. W dobie Internetu przepływ informacji o produktach wpływa na nie oraz na tworzenie nowej oferty. Odbiorca dzisiejszej kultury wsi zainteresowany jest pewnym kulturowo utwalonym obrazem bardziej niż rzeczywistością. Spotyka się to z odrzuceniem popularnej dziś na wsi estetyki i odmawianiem jej autentyczności czy przynależności do kultury ludowej, pomimo że jest ona współczesną jej wersją powstałą na podobnym sposobie postrzegania świata i typie wiedzy.

Poza sferą komercyjną działają liczne stowarzyszenia i fundacje, mające na celu ocalenie od zapomnienia oraz promocję dziedzictwa kulturowego wsi. Kategoria dziedzictwa, zarówno materialnego jak i niematerialnego doczekała się już bogatej literatury. Na dziedzictwo nie składa się cały dorobek przeszłych pokoleń, ale to – czemu wspólnoty lokalne nadają znaczenie i w czym widzą wartość. Szczegółne znaczenie ma dziedzictwo niematerialne, czyli przekazywane ustnie zwyczaje, wiedza i umiejętności. Wiązą się z nim przedmioty a nawet przestrzeń. Ochrona tego dziedzictwa jest szczególnie ważna. W 2011 roku Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO w sprawie jego ochrony. Od tego momentu tworzona jest lista krajowa, na którą wpisywane są ocalone tradycje wsi i nie tylko. Uzupełnianie tej listy jest ważnym zadaniem dla oddolnego ruchu regionalnego dającym szansę na kontynuowanie wielu zjawisk pomimo presji komercyjnej lub nadaniem tym zjawiskom wymiaru komercyjnego w celu ich utrwalenia. Rynek kultury jest zjawiskiem, od którego nie ma odwrotu. Świat międzynarodowych przepływów opiera się na wymianie i zapożyczeniach a tu kultura polskiej wsi ma wiele do zaoferowania.

Podsumowanie

Proces zmian kulturowych na polskiej wsi w latach 1918-2018 uwiadacza powiązania lokalnych społeczności ze wspólnotą narodową i ponadnarodową. Zmiany te zachodziły 3 torowo. Po pierwsze, lokalne społeczności zmieniają swój sposób życia w stałym kontakcie z otoczeniem, rozwojem techniki, nauki i zmianami społeczno-gospodarczymi redefiniując swoje dziedzictwo. Po drugie, wpływ na kształt i postrzeganie kultury wsi miała bieżąca polityka państwa, regulująca odgórnie poprzez powołane do tego celu instytucje, czym kultura ludowa miała być. Po trzecie, kultura wsi jest areną działań regionalistów widzących w niej wartości niezbędne do zachowania dla przyszłych pokoleń, często nie wchodzące w zakres zainteresowania instytucji państwowych lub wręcz przez nie niepożądanych. To co dzisiaj, powszechnie postrzegane jest, jako kultura wsi to obraz będący efektem tych trzech. Należy zwrócić uwagę, że w trakcie procesu zmian ten obraz został zdominowany przez wizualny – widowiskowy aspekt kultury, pozostawiając sferę narracji i działań specjalistom (naukowcom, regionalistom). Należy dążyć do popularyzowania całości wiedzy o kulturze wsi, inaczej sta-

je się ona treścią wyrwaną z kontekstu i używaną instrumentalnie bazując na luźnych skojarzeniach. Współczesne zredefiniowanie kultury wsi, jako dziedzictwa otworzyło nowe możliwości i dało narzędzia dla takiej popularyzacji. Centralna Biblioteka Rolnicza im. Michała Oczapowskiego w Warszawie wspiera popularyzację kultury wsi oraz badania nad nią. Efektami tych działań dzielimy się podczas konferencji i w publikacjach, do zapoznania się z którymi zapraszam.

mgr Jacek Żukowski
Centralna Biblioteka Rolnicza
im. Michała Oczapowskiego w Warszawie

Bibliografia:

- Braun K. (red.)
2013 Niematerialne dziedzictwo kulturowe, Warszawa-Węgorzowo
Bukraba-Rylska I.
2005 Na temat wsi i socjologii wsi. Pomiedzy dyskursem wiejsko-plebejskim a miejsko-inteligenckim, Warszawa
2006 Kultura ludowa – wieś – mieszkańcy wsi, Warszawa
Burszta J.
1974 Kultura ludowa – kultura narodowa, Warszawa
1985 Chłopskie źródła kultury, Warszawa
Brzezińska A. W.
2009 Specjaliści od kultury ludowej?, „Nauka”, nr 3, s. 155-172
Czekalski T.
2015 Czasy współczesne, w: Chwalba A. (red.)
Obyczaje w Polsce, Warszawa
Dobrowolski K.
1961 Studia nad teorią kultury ludowej, „Etnografia Polska”, t. 4, s. 15-92
Duriasz-Buňhak J. Połomski K. Potok A. (red.)
2011 Recz o dziedzictwie na wsi. Rady, przykłady, informacje, Warszawa
Grabski W.
1929 Kultura wsi polskiej i nauczanie powszechne, Warszawa

- 2004 Historia wsi w Polsce, Warszawa
Kałwa D.
2015 Polska doby rozbiorów i międzywojenna, w: Chwalba A. (red.)
Obyczaje w Polsce, Warszawa
Kutrzeba-Pojnarowa A.
1977 Kultura ludowa i jej badacze. Mit i rzeczywistość, Warszawa
Midura F. (red.)
1979 Muzea skansenowskie w Polsce, Poznań
Śpiewak R.
2012a Definiowanie kategorii „wieś”. Na początku XXI wieku, czyli o kłopotach badacza obszarów wiejskich, „Wieś i Rolnictwo”, nr 3 (156), s. 30-45
2012b Nowy europejski model rozwoju wiejskiego. Polska odmiana, w: Rosner A. (red.)
Społeczne i kulturowe zagadnienia przemian na wsi polskiej, Warszawa
Stokłosa J.
1925 Organizacja popierania przemysłu ludowego, Warszawa
Szczepański J.
1988 Chłopi i kultura chłopska w społeczeństwie polskim, Warszawa
Szyfer A.
2010 Aktywność kulturalna wsi polskiej. Wczoraj, dzisiaj, jutro, Poznań
Turowski J.
1995 Socjologia wsi i rolnictwa, Lublin
Wieruszewska M.
2004 Środowisko kulturowe mieszkańców wsi w: Bukraba-Rylska I. (red.)
Polska wieś w społecznej świadomości, Warszawa
2012 Lokalne, globalne, ponowoczesne wymiary kultury wsi, w: Rosner A. (red.)
Społeczne i kulturowe zagadnienia przemian na wsi polskiej, Warszawa
Zawistowicz-Adamska K.
1976 Granice i horyzonty badań kultury wsi w Polsce, Warszawa
Żukowski J. (red.)
2016 Dziedzictwo materialne wsi i małych miast, Warszawa

¹ Hasło: zmiana kulturowa, Internetowa encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zmiana-kulturowa;4001865.html> (dostęp: 29.10.2018).

² Początkowo etnologia i socjologia były naukami uprawianymi przez tych samych profesorów. Wraz z rozwojem nauki i specjalizacją doszło do rozdzielenia oraz ukształtowania odrębności metodologicznej. Wiele pól zainteresowań pozostaje wspólnych, np. rodzina wiejska, pomoc wzajemna, tożsamość ludności wiejskiej.

³ Zobacz: https://etnologia.uw.edu.pl/sites/default/files/dziedzictwo_materialne_wsi_i_malych_miast.pdf

Ministrowie rolnictwa II RP

Rada Regencyjna Królestwa Polskiego, sprawująca władzę od października 1917 r. do listopada 1918 r. utworzyła jeszcze przed formalnym ogłoszeniem niepodległości Królestwa Polskiego, szereg urzędów, m.in. 3 stycznia 1918 r. powstało Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Koronnych. Uzna-

wane jest ono za protoplastę obecnego Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zawarcie rozejmu w Compiègne, 11 listopada 1918 r., pięcioletnie ostateczną klęskę Niemiec, dało Polakom pełnię świadomości o zwycięstwie i odzyskaniu niepodległości. Już następnego dnia Naczelnym Wódcą, Józef Piłsudski za-

czyną formować Rząd Narodowy. Pierwszym premierem został Ignacy Daszyński, który jednak po trzech dniach, wobec nieudanych negocjacji z przedstawicielami Narodowej Demokracji ustąpił. Po rezygnacji Daszyńskiego z funkcji Premiera, 17 listopada 1918 r. następcą został Jędrzej Moraczewski. Utworzył

on 15 ministerstw, m.in. Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Minister tego resortu kierował sprawami gospodarczymi w zakresie rolnictwa, leśnictwa, weterynarii, oświaty rolniczej. Sprawował nadzór nad zarządkiem państwowymi lasami i majątkami.

I Naukowy Zjazd Rolniczo-Leśny w Poznaniu. Przemawia minister rolnictwa i reform rolnych Juliusz Poniąkowski. Widoczny fragment sali z uczestnikami zjazdu. W pierwszym rządzie 1. z lewej siedzi dowódca OK VII Poznań generał Edmund Knoll-Kownacki, 2. z lewej - wojewoda poznański Artur Maruszewski, 1936 r.

Siedzibą Ministerstwa Rolnictwa został dawny Pałac Prymasowski przy ulicy Senatorskiej 15. Pierwszym ministrem rolnictwa w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego został od 17 listopada do 29 grudnia 1918 r. Franciszek Wojda (1880-1951). Był on jednym z założycieli Zjednoczenia Ludowego i działaczem PSL „Piast”. Po dymisji zastąpił go Błażej Stolarski (1880-1939), etnograf i publicysta, prezes PSL „Wyzwolenie” oraz promotor spółdzielczości wiejskiej. Nie zdążył on także wdrożyć nowych pomysłów, bowiem był ministrem zaledwie 20 dni, do 16 stycznia 1919 r. Zastąpił go w rządzie Ignacego Jana Paderewskiego, Stanisław Janicki (1872-1939), działacz Centralnego Towarzystwa Rolniczego, przedstawiciel Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, będący poprzednio wiceministrem Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Koronnych. Za jego kadencji Sejm Ustawodaw-

czy, pod naciskiem partii chłopskich, przyjął 10 lipca 1919 r. uchwałę o zasadach reformy rolnej. Nie była to jednak jeszcze ustawa, ale zarysowała kierunek nadchodzącej reformy rolnej.

30 września 1919 r. następcą Janickiego został Zygmunt Chmielewski (1873-1939), wiceburmistrz Warszawy i dotychczasowy podsekretarz stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Resortem kierował do 9 grudnia 1919 r.

Cztery dni później, rząd Leopolda Skulskiego wyznaczył na urząd ministra Franciszka Bardla (1869-1941), doktora prawa, posła na Sejm, związanego z Zarządkiem Głównym PSL „Piast”. To za jego kadencji powstała pierwsza ustawa o wykonaniu reformy rolnej. Pod wpływem oskarżeń o nadużywanie stanowiska ministra dla korzyści materialnych zrzekł się mandatu poselskiego i wycofał z życia publicznego. Szóstym ministrem rolnictwa został Franciszek Bujak (1875-1953), polski historyk dziejów gospodarczych i społecznych Polski, profesor historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Był ekspertem delegacji polskiej na konferencji po-

kojowej w Paryżu w 1919 r. W rządzie Władysława Grabskiego był ministrem rolnictwa zaledwie miesiąc, do 24 lipca 1920 r. Za jego krótkiej kadencji została uchwalona w dniu 15 lipca 1920 r. Ustawa o reformie rolnej (Dz. U. nr 70, poz. 462). Ustawa przewidywała m.in. parcelację ziem państwowych, prywatnych i kościelnych, a także odszkodowania za wywłaszczenia i przyznanie ziemi chłopom. Ponieważ ustawa okazała się być sprzeczna z artykułem 99 Konstytucji Marcowej, kwestia ta stała się kartą przetargową w potyczkach politycznych przez następne 4 lata. Rozparcelowano jedynie 19 tys. ha, należących głównie do rodzin panujących w państwach zaborczych i Komisji Kolonizacyjnej.

W pierwszym rządzie Wincentego Witosa, następcą Franciszka Bujaka został 27 lipca 1920 r. Juliusz Poniąkowski (1886-1975), jeden ze współtwórców PSL „Wyzwolenie”, sprawujący już wcześniej urząd ministra rolnictwa w działającym cztery dni Tymczasowym Rządzie Ludowym Republiki Polskiej, z siedzibą w Lubli-

Konferencja w sprawie realizacji reformy rolnej. Widoczni m.in.: minister reform rolnych Witold Staniewicz i dyrektor Departamentu Ekonomicznego Ministerstwa Rolnictwa Adam Rose, 1927 r.

nie. W późniejszym czasie Poniąkowski sprawował jeszcze czterokrotnie ten urząd, sprawiając, że jest jednym z najbardziej zapamiętanych i roz-

poznawalnych ministrów rolnictwa w II RP.

Po Poniatowskim, ministrem rolnictwa i dóbr państwowych został Józef Raczyński (1874-1931), absolwent prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, który jako pierwszy w kolejności zarządzał resortem ponad dwa lata, od lutego 1921 do maja 1923 r.

Konferencja prasowa na temat XII Międzynarodowego Kongresu Rolniczego. Widoczny m.in. minister rolnictwa Stanisław Janicki, 1925 r.

W tym czasie władzę pełniło sześć rządów: Witosa, Ponikowskiego (pierwszy i drugi), Śliwińskiego, Nowaka oraz Sikorskiego.

Od 28 maja do 27 października 1923 r., w drugim rządzie Wincentego Witosa, resortem kierował Jerzy Gościcki (1879-1946), działacz Centralnego Towarzystwa Rolniczego, ziemianin, członek klubu Związku Ludowo-Narodowego. Po ustąpieniu gabinetu Witosa związany był jeszcze przez pewien czas z rolnictwem, kierując Związkiem Izb i Organizacji Rolniczych.

Do czasu ustąpienia drugiego rządu Wincentego Witosa, tj. do 14 grudnia 1924 r., następcą Gościckiego był Alfred Chłapowski (1874-1940), wpływowy ziemianin z Wielkopolski, poseł na Sejm, związany z Chrześcijańsko-Narodowym Stronnictwem Rolniczym. Rekonstrukcja rządu trwała jednak krótko i nowy minister nie zdążył odroczyć niekorzystnej dla ziemian, drugiej ustawy o reformie rolnej. Po złożeniu teki był przez szereg lat ambasado-

rem RP we Francji. Od 17 grudnia 1923 do 7 stycznia 1924 r. pełniącym obowiązki ministra rolnictwa był ponownie Józef Raczyński (1874-1931).

W rządzie Władysława Grabskiego, od 7 stycznia 1924 r. do chwili ustąpienia 14 listopada 1925 r. urząd ministra rolnictwa ponownie sprawował Stanisław Janicki (1872-1939). Przez krótki czas pełnił on jednocześnie obowiązki ministra reform rolnych.

24 lipca 1923 r. gabinet pod kierownictwem premiera Wincentego Witosa utworzył nowy resort, działający jednocześnie z Ministerstwem Rolnictwa i Dóbr Państwowych pod nazwą Ministerstwo Reform Rolnych. Swoją siedzibę miało na placu Dąbrowskiego 5. Ministerstwo to funkcjonowało do 17 sierpnia 1932 r. kiedy połączono je z Ministerstwem Rolnictwa i Dóbr Państwowych. W ciągu dziewięcioletniej historii kierowało nim ośmiu ministrów reform rolnych. Byli to w kolejności: Stanisław Osiecki (1875-1967), Zdzisław Ludkiewicz (1883-1942), p. o. Stanisław Janicki (1872-1939), Wiesław Kopczyński (1880-1934), Józef Radwan (1887-1977), p. o. Józef Raczyński (1874-1931), Witold Staniewicz (1887-1966) i Leon Kozłowski (1892-1944).

Spośród nich na uwagę zasługuje Witold Staniewicz, który kierował resortem ponad cztery lata, od 26 czerwca 1926 do 23 sierpnia 1930, w ośmiu kolejnych gabinetach. Był też posłem na Sejm z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. W późniejszych latach zajął się karierą naukową. Ostatni minister reform rolnych, Leon Kozłowski, kierował resortem od 4 grudnia 1930 r. do 23 marca 1932 r. Był to okres trudny, ponieważ resort rolnictwa, w ramach oszczędności budżetowych spowodowanych światowym kryzysem, przeznaczony był do likwidacji. W swojej działalności dążył do komasacji gruntów. Rozpoczął tzw. akcję ratowniczą dla mieszkańców wsi, umożliwiającą odroczenie spłaty rat zadłużenia.

Powstały 20 listopada 1925 r. gabinet Aleksandra Skrzyńskiego mianował kolejnym ministrem rolnictwa i dóbr państwowych, Władysława

Prezydent RP Ignacy Mościcki w otoczeniu osób, biorących udział w spotkaniu z delegacją chłopów z Inowłodzia u prezydenta RP Ignacego Mościckiego, przebywającego w Spale. Widoczni m.in.: Maria Mościcka, arcybiskup Stanisław Gall (4. z lewej), minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciech Świątostawski (3. z lewej), minister rolnictwa i reform rolnych Juliusz Poniatowski (stoi obok prezydenta), ks. prałat Zygmunt Kaczyński (4. z prawej), kapelan prezydenta RP Ignacego Mościckiego ks. Jan Humpola (5. z prawej), ojciec Maksymilian Kolbe (1. z lewej)

kiernika (1879-1971), doktora prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, członka PSL „Piast”, sprawującego wcześniej funkcję m.in. ministra spraw wewnętrznych. To za jego kadencji, 28 grudnia 1925 r. uchwalono

kiernika (1879-1971), doktora prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, członka PSL „Piast”, sprawującego wcześniej funkcję m.in. ministra spraw wewnętrznych. To za jego kadencji, 28 grudnia 1925 r. uchwalono

no drugą ustawę o reformie rolnej. Tym razem przygotowano ją starannie i przeprowadzono skutecznie. Do 1939 r. reformę zrealizowano w 58%, m.in. poprzez parcelację około jednej piątej ziemi należącej do właścicieli ziemskich.

Po przewrocie majowym obowiązki ministra rolnictwa w rządzie Kazimierza Bartła, pełnił ponownie Józef Raczyński. Trwało to jednak krótko, niewiele ponad miesiąc, do 21 czerwca 1926 r.

W dwóch rządach Kazimierza Bartła zastąpił Józefa Raczyńskiego – Aleksander Raczyński (1872-1941), doktor prawa, wiceprezes konserwatywnego Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego, niespokrewniony jednak pomimo zbieżności nazwiska ze swoim poprzednikiem. Piastował on ten urząd od 21 czerwca do 30 września 1926 r.

Szesnastym ministrem rolnictwa II RP został w pierwszym rządzie Józefa Piłsudskiego, czwartym Kazimierza Bartła i rządzie Kazimierza Świtalskiego, Karol Niezabytowski (1865-1952), działacz organizacji ziemiańskich na Mińszczyźnie. Funkcję tę pełnił stosunkowo długo, od 2 października 1926 r. do 7 grudnia 1929 r.

Na początku światowego kryzysu gospodarczego, w piątym rządzie Kazimierza Bartła, od 29 grudnia 1929 r. do 16 stycznia 1930 r. resortem kierował krótko Wiktor Adam Leśniewski (1886-1962), a następnie od 18 stycznia, Leon Janta-Pończyński (1867-1961), doktor praw, ziemianin z Pomorza, związany z Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem. Tekę ministra sprawował także w kolejnych rządach: Walerego Sławka, Józefa Piłsudskiego i Aleksandra Prystora. Był zwolennikiem ingerencji rządu w sprawę gospodarki rolnej. Brał udział w pracach mających poprawić sytuację gospodarczą Polski w dobie światowego

kryzysu. Ich efektem był „Plan doraźnej pomocy dla rolnictwa”. W eksporcie zboża na rynki zagraniczne widział szansę oddłużenia rolnictwa. Zorganizował cztery międzynarodowe konferencje rolnicze bałtycko-bałkańskie. W marcu 1932 r. przekazał stanowisko ministra rolnictwa Sewerynowi Ludkiewiczowi (1882-1964), sprawującemu jednocześnie tekę ministra reform rolnych.

Premier Aleksander Prystor powierzył Ludkiewiczowi scalenie dwóch placówek: Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz Ministerstwa Reform Rolnych, w jedną komórkę – Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, co nastąpiło 17 lipca 1932 r. Minister ponosił odpowiedzialność za przebudowę ustroju rolnego, kierował

sprawami parcelacji gruntów dla potrzeb reformy rolnej, komasacji oraz likwidacji serwitutów. Przy ministrze funkcjonowała Główna Komisja Ziemska, organ odwoławczy od decyzji wydawanych przez różne instancje w sprawach reformy rolnej. Seweryn Ludkiewicz pełnił urząd do 10 maja 1933 r. tj. do czasu zakończenia misji scaleniowej, po czym powrócił na stanowisko prezesa Państwowego Banku Rolnego, które pełnił od 1927 r.

W rządach Janusza Jędrzejewicza i Leona Kozłowskiego, kolejnym Ministrem Rolnictwa i Reformy Rolnej, został Bronisław Nakoniecznikow-Klukowski (1888-1962), pułkownik lekarz Wojska Polskiego, były wojewoda stanisławowski i lwowski oraz

podsekretarz stanu w Prezydium Rady Ministrów. Sprawował on tę funkcję od maja 1933 r. do odwołania 28 czerwca 1934 r.

Premier Leon Kozłowski powołał na kolejnego ministra rolnictwa i reform rolnych, Juliusza Poniatowskiego (1886-1975), który pełnił już wcześniej ten urząd. Poniatowski był ministrem także w kolejnych rządach Walerego Sławka, Zyndrama-Kościątkowskiego i Sławoja Składkowskiego. Urząd swój pełnił nieprze-

50-lecie Polskiego Towarzystwa Rybackiego w Krakowie - przemówienie ministra rolnictwa i dóbr państwowych Karola Niezabytowskiego, 1929 r.

wanie przez ponad pięć lat, do 30 września 1939 r. To on był inicjatorem dużej akcji osadniczej, polegającej na zakładaniu nowych osiedli wiejskich na terenach poparcelacyjnych. Od jego nazwiska, budynki gospodarcze i domy osadników, pochodzących głównie z przeludnionej Małopolski, nazwano „poniatówkami”. Pomimo, że w 1935 r. sytuacja gospodarcza kraju poprawiła się, to jednak skutki wielkiego kryzysu pozostawiły trwałe ślady w rolnictwie. Opłacalność produkcji rolnej spadła co doprowadziło m.in. do strajków chłopskich w sierpniu 1937 r., uważanych za największe manifestacje polityczne okresu międzywojennego. Z tymi problemami musiał zmierzyć się także minister Juliusz

Poniatowski. W 1938 r. Ministerstwo Rolnictwa zostało obciążone główną odpowiedzialnością za sprawy aprowizacyjne na wypadek wojny. Po wybuchu wojny Poniatowski uczestniczył w zebraniu Rady Ministrów, na którym referował m.in. zadania swego resortu, wynikające

z przyjęcia dekretów o stanie wyjątkowym i stanie wojennym. 4 września zarządzone ewakuację wszystkich ministerstw. 17 września Rząd Polski przekroczył granicę rumuńską, a 30 września przekazał władzę Władysławowi Raczkiewiczowi, Prezydentowi RP na uchodźstwie. Tym

samym Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych zakończyło swoją misję w II RP.

Daniel Kamiński

Centralna Biblioteka Rolnicza

im. Michała Oczapowskiego w Warszawie

Bohater Niepodległej

Juliusz Poniatowski - minister rolnictwa w sześciu gabinetach II Rzeczypospolitej

Juliusz Poniatowski (1886-1975) żołnierz Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej, działacz ludowy, pedagog, ekonomista, parlamentarzysta, wicemarszałek Sejmu, minister rolnictwa w sześciu gabinetach II Rzeczypospolitej, autor reformy rolnej w okresie międzywojennym, nauczyciel akademicki w okresie powojennym, był jednym z najwybitniejszych i najpopularniejszych polityków okresu międzywojennego. Dzisiaj Jego postać i dokonania są mało znane.

wyjechał do Brukseli, gdzie jako wolny słuchacz uczęszczał na zajęcia na Université Libre. Podczas pobytu w Belgii nie tylko pogłębiał swoje wiadomości, ale także aktywnie działał w Unii Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Postępowej „Filarecja”, której jednym z celów było tworzenie organizacji militarnej „Związek Strzelecki”. W 1912 roku, również jako wolny słuchacz uczęszczał na zajęcia na Wydziale Rolniczym Politechniki Czeskiej w Pradze.

Po powrocie do kraju, Juliusz Poniatowski podjął pracę administratora, zadłużonego i nieefektywnego majątku Franciszka hr. Potockiego w Parzymiechach. Wdrażanie wiedzy, zdobytej podczas studiów oraz osobowość młodego administratora, przyniosły nadspodziewanie dobre rezultaty.

Po wybuchu I wojny światowej odpowiedział na apel Józefa Piłsudskiego i po przedostaniu się do Legionów, walczył w IV Batalionie Strzelców. W sierpniu 1915 został

oddelegowany przez Komendanta do pracy politycznej i organizacyjnej w Lublinie, gdzie tworzył i organizował koła PSL i POW. Tworzony między innymi przez Juliusza Poniatowskiego program tych organizacji, kierowany był głównie do młodoletnich i średniorolnych chłopów a głównym postulatem była walka o niepodległość przeciwko Rosji.

W roku 1918 przeniósł się z Lublina do Warszawy, podejmując próby zjednoczenia ruchu ludowego. Po niepowodzeniu rozmów zjednoczeniowych, przygotowywał i prowadził kampanię wyborczą do Sejmu PSL „Wyzwolenie”, zakończoną umiarkowanym sukcesem. Sam Juliusz Poniatowski mandatu nie uzyskał. Do Sejmu dostał się dopiero na zwolnione przez Władysława Kobusa miejsce.

W listopadzie 1918 roku objął funkcję ministra rolnictwa i aprowizacji w rządzie Ignacego Daszyńskiego, a w 1920 roku został ministrem rolnictwa i dóbr państwowych

Urodził się 17 stycznia 1886 r. w Wilnie w patriotycznej rodzinie ziemiańsko-urzędniczej¹. Wiedzę zdobywał w Studium Rolniczym na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, które ukończył w 1906 roku z wynikiem celującym. Działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Po ukończeniu studiów przez rok pracował wraz z ojcem w rodzinnym majątku w Jaszczowie. W 1908 roku objął funkcję rządcy folwarku Antoniów w dobrach Milejów Antoniego hrabiego Rostworowskiego, którą pełnił do 1911 roku. Następnie

w rządzie Wincentego Witosa, którą piastował do końca lutego 1921 r., kiedy w wyniku konfliktu z premierem została przyjęta jego rezygnacja. Ponownie na stanowisko ministra rolnictwa został powołany w 1934 r. i piastował ją w kolejnych rządach do 1939 r.

W literaturze i pamięci potomnych osoba Juliusza Poniatońskiego kojarzona jest głównie z procesami reformy rolnej, realizowanej w II Rzeczypospolitej. Była ona szczególnie trudna i skomplikowana po 123 latach zaborów, w dramatycznie zróżnicowanej porozbiorowej sytuacji. J. Poniatoński był gorącym, konsekwentnym jej orędownikiem. Już w Sejmie Ustawodawczym proponował, by maksymalną granicę posiadanej ziemi stanowiło 60-300 morgów. Większe majątki miały być wywłaszczane za odszkodowaniem,

a lasy upaństwowione. Parcelacja miała dotyczyć także dóbr martwej ręki. Ziemia z reformy rolnej trafiać miała do rolników małorolnych i bezrolnych. Poglądy te przysparzały mu zarówno gorących zwolenników, jak i zaciekłych wrogów. Przeciwnicy poglądów Juliusza Poniatońskiego, w sprawie reformy rolnej, oskarżali go nie tylko o działanie, szkodliwe z punktu widzenia ekonomicznego, ale wręcz o zdradę stanu. Tak głęboka polaryzacja poglądów na temat reformy rolnej nie mogła odbić się na skuteczności jej realizacji. Istotnym ograniczeniem jej realizacji była sytuacja budżetu państwa i priorytety w jego wydatkowaniu. Najpierw trzeba było myśleć o obronie Polski a później o jej porządkowaniu. Dlatego problemy wsi, związane z przeludnieniem, ubóstwem, bezrobociem jawnym i utajonym, były odkładane.

Oceniając realizację reformy rolnej, swojej najważniejszej idei, Juliusz Poniatoński uznaje że, „... ówczesny stan wewnętrzno-polityczny naszego społeczeństwa – jego małe zespolenie po długotrwałym podziale zaborczym, jego lęk przed wszelkim radykalizmem, jako rzekomym refleksem „bolszewickich” tendencji, jego naturalna troska o unikanie wszelkich zajętrzeń natury społecz-

mogły stanowić dostateczną podstawę dla zdecydowanego i konsekwentnego przeprowadzenia reformy przez państwo.

Trzeba ustawicznie mieć żywo w pamięci, że nawet te częściowe, a jednak bardzo poważne pozytywne skutki reformy, jakie na jej dobro zapisać można, osiągnięte zostały przede wszystkim dzięki fantastycznej wytrzymałości, pracowitości i przy-

wiązaniu do ziemi naszego materiału osadniczego. W żadnym innym kraju europejskim nowy osadnik nie był postawiony wobec takich wymagań płacenia za ziemię i takich trudności zagospodarowania jak u nas. Można twierdzić, że chłop polski wygrał ostatecznie tę wielką rozprawę o swoje pierwszeństwo do gospodarzenia na naszej ziemi pomimo braku należnej mu pomocy, a często

nawet wbrew utrudnieniom. Jemu więc musimy zawdzięczać, że całość zamierzenia ani się nie załamała sromotnie, ani zagaśła cicho po latach uduszona – a znalazła przecież swoje skromne, ale niepoślednie miejsce w rzędzie pozytywnych dokonania dwudziestolecia.”²

W czasie pełnienia funkcji ministra rolnictwa jego działania i osiągnięcia w zakresie organizacji i rozwoju państwowego gospodarstwa leśnego, którego zręby zbudowane przez prekursora współczesnego leśnictwa dotrwały do dziś. Pomyślny rozwój gospodarstwa leśnego i jego rosnące dochody stały się poważnym źródłem finansowania budżetu Ministerstwa Rolnictwa, wykorzystywanego także na wsparcie procesu reformy rolnej i komasacji.

Juliusza Poniatońskiego cechowała niezwykła odwaga cywilna i wierność swym ideałom. Jego poglądy

Konferencja w Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie ustroju rolnego. Przemawia minister Juliusz Poniatoński, 1936 r.

nej, wobec toczącej się wojny, wreszcie i nade wszystko – jego struktura społeczna, która w głównej, państwowotwórczej warstwie, w inteligencji, przechowała głębokie tradycyjne powiązania z warstwą szlachecko-ziemiańską – uniemożliwiały w tym czasie dokonanie istotnie poważnej reformy agrarnej na tle społeczno-politycznym.

Oparcie zaś jej na przesłankach gospodarczych – co w oczach rzeczników reformy winno było być skuteczniejszą drogą do zjednania dla niej myśli społecznej i pozyskania powszechnego poparcia – w znacznej mierze zawiodło również. Ani skala znajomości faktycznego stanu wsi, ani poziom rozumienia zjawisk gospodarczych w ogóle, a w zakresie rolnictwa w szczególności – nie były wystarczająco rozwinięte wśród inteligencji polskiej, łącznie z jej umysłowymi przodownikami – aby

cechował umiar, a działania – profesjonalizm i pragmatyzm. Często był atakowany nie tylko przez skrajną prawicę i lewicę, ale także przez swój obóz polityczny. W swoich poczynaniach, szczególnie jako wieloletni minister, nie stawiał celów strategicznych, koncentrował się głównie na celach bieżących. Życiorys wieloletniego ministra rolnictwa udowadnia, że nigdy nie trzymał się sztywno żadnych bloków politycznych, najważniejsze były niepodległość Polski i rozwój wsi. Przykładem nieulegania opinii środowiska była decyzja powrotu z emigracji, na której przebywał w latach 1939-1957.

Juliusz Poniatowski wrócił do kraju 2 grudnia 1957 r. Był jednym z niewielu polityków II Rzeczypospolitej tolerowanym przez władze komunistyczne. Nie chciał jednak swoją osobą afirmować panującego w kraju systemu³. Nie brał udziału w oficjalnych uroczystościach, organizowanych przez partię i rząd, mimo otrzymywanych zaproszeń. Nie oznacza to, że po powrocie do kraju przeszedł na polityczną emeryturę. Chciał czynnie współtworzyć otaczającą go rzeczywistość. Świadczyć o tym może jego aktywność w pracach Klubu Krzywego Koła (KKK). Był jednym z nielicznych członków Klubu, uczestniczących we wszystkich spotkaniach. Głównym przedmiotem swoich zainteresowań uczynił zagadnienia człowieka w gospodarce, w tym przede wszystkim w rolnictwie. Szczególne zainteresowanie wykazywał także problematyką gospodarczą, w której widział możliwości zmian, prowadzących do poprawy sytuacji ekonomicznej społeczeństwa. W dyskusjach podnosił problemy nierówności społecznych i problemy relacji jednostki i państwa. Juliusz Poniatowski uważał, że w każdej społeczności istnieje element konieczności przymusu podporządkowania się jednostki decyzji większości lub arbitralnej decyzji in-

nej jednostki. Dowodził, że instytucja demokratyczna różni się od instytucji niedemokratycznej nie nieobecnością przymusu, lecz tylko odmiennym źródłem przymusu. Był przeciwnikiem egalitaryzmu, lansowanemu przez ówczesne władze, uważał, że w każdych warunkach istnieje pewien zakres nierówności, gdyż sama natura czyni ludzi nierównymi.

Kilka razy na posiedzeniach Klubu J. Poniatowski wystąpił jako prelegent. 19 czerwca 1958 r. przedstawił referat pt.: „Niektóre osobliwości współczesnej wsi polskiej”, opublikowany później w „Przeglądzie Kulturalnym”. Główną tezę wystąpienia była konstatacja o rosnących dysproporcjach rozwoju wsi i miast w całej Europie. Szans na odwrócenie tej tendencji upatrywał przede wszystkim w kształceniu młodzieży wiejskiej oraz szukanie nowych form gospodarki rolnej.

W innym referacie, przedstawionym 23 listopada 1963 r., zatytułowanym „Etapy rozwoju ideologicznego społeczności polskiej w ostatnich 150 latach”, dowodził, że w omawianym okresie młode pokolenie zawsze miało jakiś cel. Tymczasem po II wojnie światowej zabrakło jasnego kierunku działania. Konieczne było więc, według autora tej tezy, opracowanie wspólnie przez doświadczonych działaczy i przywódców młodzieży atrakcyjnego dla młodego pokolenia programu. Według wielu opinii wystąpienie Juliusza Poniatowskiego miało „drugie dno”. Nie wypowiedziane wprost celem – który mógłby skupić młode pokolenie, było obalenie komunizmu⁴.

Drugim polem, niezwykle intensywnej i szerokiej działalności, podejmowanej przez J. Poniatowskiego po powrocie do kraju, był system oświaty i kształcenia w ogóle, a na wsi i w rolnictwie w szczególności. Problematyka ta była kontynuacją jego zainteresowań w okresie

jego czynnej działalności polityczno-gospodarczej jako ministra rolnictwa, jako kuratora Liceum Krzemienieckiego czy wykładowcy Polskiego Uniwersytetu Powszechnego na uchodźctwie. W wyniku krytycznych ocen stanu ówczesnego szkolnictwa rolniczego, w stanowiskach Sekcji Agronomii Społecznej KER PAN, przygotowanych pod kierunkiem J. Poniatowskiego, postulowano m.in.:

- pilną potrzebę ogarnięcia kształceniem rolniczym całej młodzieży, która po ukończeniu szkoły podstawowej obiera pracę w rolnictwie;
- uwzględnienie w odpowiedni sposób kształcenia dziewcząt, mających po szkole podstawowej pozostać w gospodarstwie wiejskim;
- objęcie szkolną nauką zawodu kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi, którzy opuszczają corocznie mury szkoły podstawowej bez jej ukończenia;
- potrzebę tworzenia szkół środowiskowych, przygotowanych także do szerzenia poza szkolnej oświaty rolniczej wśród dorosłych;
- wiązanie nauki teoretycznej z rzetelną praktyką, stąd koncepcja SPR jako szkoły dla pracujących w gospodarstwie rodzinnym;
- celowość udostępnienia społecznościom wiejskim szkół przysposobienia do zawodów pozarolniczych.

Jednocześnie J. Poniatowski silnie akcentował specyfikę zawodu rolniczego, która nie pozwalała włączyć kształcenia rolniczego do ogólnego schematu szkolenia zawodowego. „Rolnik bowiem nie produkuje przedmiotów z martwego surowca, jak się to dzieje w przemyśle lub rzemiośle. Jego praca ma charakter pielęgnacyjny i ochronny wobec roślin i zwierząt, które są istotnymi producentami wytworów rolnictwa”.

Kształcenie zawodowe rolnika indywidualnego wymaga spełnienia pewnych istotnych warunków. Rolnik

powinien odznaczać się zdolnością stawiania trafnych diagnoz i podejmowania szybkich decyzji w warunkach wielkiej zmienności układów przyrodniczych. Musi go cechować rozległość orientacji, wobec wielorakich zadań. To nie jest ubóstwo i monotonia przemysłowej taśmy, żądającej ciągłego powtarzania tych samych czynności”.

Jednym z ważnych warunków kształtowania właściwej roli rolnictwa, a także jego pozycji w opinii publicznej społeczeństwa, jest właściwa i jednolita reprezentacja zawodu rolnika. Nasze braki w tej dziedzinie były także przedmiotem zainteresowania Juliusza Poniatońskiego. Rozwój i wzmocnienie reprezentacji zawodowej uważał on za ważny środek przeciwdziałania niewłaściwym opiniom i lekceważeniu roli rolnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju. „Zdaje się być bezsporne, że zawód dbały o swoją przyszłość musi zdobyć się na wypracowanie i utrzymanie swojej ogólnej i stałej reprezentacji. Sądzę, że rolnicy sami są w znacznej mierze winni, że dopuścili do rozproszenia się”.

Wielką wagę przywiązywał więc do współpracy i uczestnictwa w działalności różnych organizacji, a w dziedzinie zawodowej – szczególnie do pracy Związku Zawodowego Pracowników Rolnych, Związku Spółdzielni Produkcyjnych i Związku Kółek Rolniczych. Śledził z wielką uwagą działalność tych organizacji, przy ich współudziale prowadził badania naukowe, organizował wiele zebrań i konferencji z udziałem ich przedstawicieli. Interesował się szczególnie warunkami pracy, poziomem płac i życiem społeczno-kulturalnym pracowników i rolników indywidualnych oraz sprawą kształcenia i startu życiowego młodzieży wiejskiej, jej nadmiernym obciążeniem pracą i trudniejszymi warunkami dostępu do kształcenia

i awansu społecznego. Upatrywał w tym jedną z ważnych przyczyn ucieczki od zawodu, zwłaszcza młodzieży zdolniejszej, bardziej aktywnej i przedsiębiorczej. Ucieczka lepszych przede wszystkim, a równocześnie trudności w kształceniu tych, którzy w zawodzie pozostali, stanowi – jego zdaniem – główne zagrożenie dla poprawy poziomu zawodu rolniczego. Wszystkie te procesy przemian społecznych i gospodarczych w rolnictwie widział i analizował w toku długich przemian. Interesowało go to nie tylko w związku ze stanem obecnym, ale także w dalszej przyszłości.

Zainteresowania przyszłością, i towarzysząca jej wyobraźnia, były ważnymi cechami poglądów i ocen wyrażonych przez J. Poniatońskiego. Przyszłości w tym względzie jednak nie przesądzał, lecz zalecał wybór taki pozostawić „szlachetnej rywalizacji” międzysektorowej, znosząc zarówno uprzywilejowania, jak i dyskryminacje. Wyrażał więc pogląd, który dziś zdaje się zdobywać coraz więcej zwolenników, a określony jest hasłem: „rolnictwo jest jedno”. Krytykował eliminowanie działania rynku i zastępowanie go instrumentami interwencjonizmu oraz narzucanie jednego modelu rozwoju gospodarczego.

Juliusz Poniatoński był przeciwnikiem, wiodącego w tym okresie poglądu o konieczności uspołecznienia procesu produkcji w rolnictwie, przejęcia gospodarstw indywidualnych przez spółdzielnie produkcyjne i państwowe gospodarstwa rolne. Były minister uważał, że gospodarstwa rodzinne powinny być dominującą formą gospodarowania w rolnictwie, co w jego opinii nie oznaczało konieczności wypracowywania nowych modeli gospodarowania z uwagi nie tylko racje ekonomiczne, ale także na przemiany obyczajowo-społeczne. W przeobrażeniach strukturalnych rolnictwa główną uwagę przywiązywał do przeobrażeń postaw

i aspiracji ludzi pracujących w rolnictwie. Podkreślał przy tym wielką dowolność przemian w opinii wsi i potrzebę pozostawienia czasu na naturalne zwycięstwo form lepszych i ich akceptowany wybór. Podkreślał jednak, że dotychczasowe doświadczenia w skali międzynarodowej, dotyczące przewagi jakiejś formy społeczno-gospodarczej w rolnictwie, zdają się wskazywać na szczególną trwałość gospodarstwa rodzinnego, które cechuje swoista jedność pracy wykonawczej i kierowniczej, łączona zwykle przez te same osoby. Tę swoistą cechę określał terminem „jedności myśli i ręki”.

Juliusz Poniatoński jest niezwykle rzadkim przypadkiem polityka wiernego swoim ideałom, konsekwentnego w ich realizacji, unikającego taniego populizmu. Jest wzorem pracowitości i umiejętności koncentrowania się na rzeczach ważnych. Posiadał rzadką umiejętność rozwiązywania spraw bieżących, widząc je w długiej perspektywie. Wiele spraw, które poruszał w swojej działalności społeczno-politycznej i naukowej pozostaje ważnymi i nierozwiązanymi do dzisiaj. Z tych powodów postawa i dokonania Juliusza Poniatońskiego powinny być analizowane i popularyzowane nie tylko z okazji różnego rodzaju jubileuszy.

Zmarł w wieku 90 lat 17 września 1975 roku. Został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Prof. dr hab. Andrzej Kowalski
Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej PIB

¹ Alicja Bieńkowska jako miejsce urodzenia Juliusza Poniatońskiego wskazuje Petersburg. Alicja Bieńkowska: Juliusz Poniatoński. Biografia polityczna. Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2012 r.

² Cyt. za J. Górecki: Juliusz Poniatoński 120-lecie urodzin. „Wieś Współczesna” nr 1(130) 2006

³ Drozdowski Marian Marek, Juliusz Poniatoński (1986-1975). Zarys biografii, Muzeum Historii Ruch Ludowego. Muzeum Niepodległości, Warszawa 2012

⁴ M. M. Drozdowski, op. cit., s. 419

Udział Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w modernizacji produkcji rolnej w latach 1875-1939

Powstałe z inicjatywy Jana Tadeusza Lubomirskiego w Warszawie w 1875 roku Muzeum Przemysłu i Rolnictwa za zadanie stawiało sobie przyczynianie się do rozwoju przemysłu, rolnictwa i rzemiosł w kraju. Od początku swojego istnienia Muzeum gościło w swoich murach stowarzyszenia i inne instytucje wspierające działalność rolniczą, równocześnie otwierając własne instytucje, pracownie, laboratoria i kursy. W niniejszym artykule przedstawione zostaną najistotniejsze dla modernizacji rolnictwa przedsięwzięcia Muzeum P. i R. w kolejności chronologicznej.

■ Stacja Oceny Nasion

Od 1880 roku w Muzeum P. i R. istniała, pierwsza na ziemiach polskich oraz jedna z pierwszych w Europie, Stacja Oceny Nasion. Stacja oprócz badania nasion, zajmowała się udzielaniem nieodpłatnych porad i wskazówek rolnikom, dotyczących nasionoznawstwa, uprawy łąk i pastwisk, produkcji nasion oraz rozpowszechniała zielniki traw i roślin pastewnych najważniejszych odmian. Najważniejszymi klientami Stacji były składy nasion, prywatne

domy handlowe oraz rolnicze zrzeszenia handlowe. Nasiona po przebadaniu dostarczane były w zaplombowanych workach wraz z ekspertyzami, dotyczącymi ich jakości. Stacja posiadała własne zaplecze w postaci ogrodu doświadczalnego oraz laboratorium, a także prowadziła kursy nasionoznawcze.

■ Encyklopedia Rolnicza

Ważnym wydarzeniem dla działalności naukowo-dydaktycznej, w zakresie nauk rolniczych, było nabycie w 1888 roku praw do „Encyklopedyi rolniczej i nauk z nią związek mających” i wydanie drugiego, uaktualnionego nakładu tego dzieła pod nazwą „Encyklopedii Rolniczej”. 11 tomowa encyklopedia ukończona została w 1901 roku i stanowiła największe polskojęzyczne kompendium wiedzy fachowej w swoim czasie.

■ Pracownia Gleboznawstwa

W latach 1902-1909 istniała w Muzeum Pracownia Gleboznawcza. Była to pierwsza tego typu jednostka naukowo-badawcza w kraju. W działania pracowni zaangażowane zostało Towarzystwo Popierania Przemysłu i Handlu oraz Sek-

cja Gleboznawcza Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Pracownia opracowała mapę gleb Królestwa Polskiego, będącą pierwszym tego typu krajowym opracowaniem na potrzeby rolnictwa.

■ Stacja Oceny Maszyn

W latach 1903-1905 działała przy Muzeum P. i R. Stacja Oceny Maszyn. Zadaniem stacji była ocena materiałów, używanych do produkcji maszyn rolniczych, przeprowadzanie prób porównawczych oraz organizacja konkursów na wystawach i pokazach rolniczych. Trudności z pozyskaniem środków na specjalistyczne wyposażenie oraz konieczność zapewnienia dużej przestrzeni, spowodowały, że działalność Stacji zakończono w 1905 roku. Prace tego rodzaju wznowiono dopiero po powstaniu Katedry Mechaniki Rolniczej SGGW.

■ Instytut Przemysłu Fermentacyjnego i Bakteriologii Rolnej

Od 1906 roku Muzeum P. i R. prowadziło kursy gorzelnicze, będące pierwszym etapem realizacji programu organizacji pomocy naukowej dla przemysłu fermentacyjnego

i rolnego. Kursy te przyczyniły się do powstania Stowarzyszenia Pracowników Gorzelniczych. W 1912 roku powołany został Instytut Przemysłu Fermentacyjnego i Bakteriologii Rolnej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Powstał on z połączenia, istniejącej Pracowni Muzeum, z Pracownią Gorzelniczą Doświadczalną Stowarzyszenia Pracowników Gorzelniczych i Wydziału Kontroli Gorzełń Krajowej Spółki Gorzelniczej. Instytut miał na celu zaspokajanie potrzeb przemysłu fermentacyjnego i rolnego w zakresie pomocy techniczno-naukowej, prowadzenia badań naukowych w dziedzinie przemysłu fermentacyjnego i rolnego oraz mikrobiologii technicznej i rolniczej. Prowadził także działalność pedagogiczną w powyższym zakresie. Instytut posiadał stałe laboratorium chemiczno-analityczne, laboratorium mikrobiologiczne oraz wydział kontroli przerobu technicznego w gorzelniach. Laboratorium chemiczno-analityczne dostarczało wszelkich odczynników i kontrolowało jakość materiałów. Laboratorium mikrobiologiczne utrzymywało kolekcję czystych szczepów drobnoustrojów, niezbędnych dla rolnictwa oraz szczepów szkodliwych, omawianych w celach instruktażowych. Wydział kontroli sprawdzał prawidłowość pracy zakładów przemysłowych. Instytut prowadził pionierskie badania w zakresie piwowarstwa, gorzelnictwa i mleczarstwa a ich efekty publikował, między innym, w wydawanych przez siebie periodykach „Przemysł Gorzelniczy” oraz „Przemysł Rolny”. Instytut kontynuował także prowadzenie kursów specjalistycznych, w szczególności Praktyczne Kursy Gorzelnictwa (od 1906 roku). Do największych sukcesów Instytutu należało powierzenie mu w 1936 roku przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych przeprowadzania kontroli masła

eksportowego. Powstała w tym celu w Instytucie Centralna Stacja Badania Masła oraz sieć oddziałów regionalnych z siedzibami w Gdyni, Grudziądzu, Krakowie, Lwowie, Poznaniu i Warszawie. Od 1935 roku Instytut posiadał także oddział podpuszczki w proszku do wyrobu serów wraz z aparaturą do jej wytwarzania na potrzeby krajowego przemysłu.

■ Wyższe Kursy Rolnicze – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

W latach 1911-1918 Muzeum prowadziło Wyższe Kursy Rolnicze, działające pomimo trwającej wojny. Terenem doświadczalnym kursów był, zakupiony specjalnie w tym celu, majątek Chylice. Kursy, niemające formalnie statusu uczelni, zyskały sobie renomę wśród ówczesnych agronomów, a wraz z odrodzeniem państwa polskiego zostały upaństwowione i przekształcone w podległą Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego.

■ Biuro Współpracy z Instruktorami Rolnymi

W 1929 roku z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa powstało Biuro Współpracy z Instruktorami Rolnymi. Biuro przeprowadzało kursy doszkolające, zaopatrywało w materiały szkoleniowe oraz współpracowało z organizacjami społecznymi w zakresie kształcenia instruktorów rolnych. Biuro posiadało szereg oddziałów terenowych w Warszawie, Puławach, Lwowie, Krakowie, Wilnie, Poznaniu i Cieszynie. Organizowało kursy przysposobienia rolniczego młodzieży wiejskiej, organizacji gospodarstw przykładowych, inspektorów i instruktorów hodowli oraz inspektorów owczarskich i hodowli owiec.

■ Podsumowanie

Muzeum Przemysłu i Rolnictwa prowadziło wyjątkowe prace

nad rozwojem i modernizacją produkcji rolnej. Powyższe, najważniejsze przedsięwzięcia Muzeum uzupełniały drobniejsze, jak kursy operatorów młockarni parowych, melioracyjne, piwowarskie i inne. Muzeum prowadziło też działalność stricte muzeologiczną, przyczyniającą się do rozwoju nauk rolniczych, taką jak organizację wystaw, odczytów, gromadzenie eksponatów służących dydaktyce i inne. Wiele z tych przedsięwzięć miało charakter czasowy a pełne zestawienie znacznie przekraczałoby objętość jednego artykułu. Centralna Biblioteka Rolnicza im. Michała Oczapowskiego w Warszawie kontynuuje tradycje Muzeum w zakresie udzielania wsparcia dla modernizacji rolnictwa, między innymi poprzez prowadzenie Systemu Informacji o Gospodarce Żywnościowej, Systemu Informacji o Badaniach Rolniczych czy Rolniczej Biblioteki Cyfrowej.

mgr Jacek Żukowski
Centralna Biblioteka Rolnicza
im. Michała Oczapowskiego w Warszawie

Bibliografia

- Praca zbiorowa
1901 Dwudziestopięćlecie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Warszawa
1909 Sprawozdanie z działalności i obrotu funduszu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Warszawa
1910 Sprawozdanie z działalności i obrotu funduszu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Warszawa
1926 Pięćdziesięciolecie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Warszawa
1927 Sprawozdanie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie za lata 1924, 1925, 1926, Warszawa
1933 Sprawozdanie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie za lata 1930, 1931, 1932, Warszawa
1937 Sprawozdanie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie za rok 1936, Warszawa
1939 Sprawozdanie Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie za rok 1938, Warszawa
Zieliński Z.
1912 XXXI Sprawozdanie roczne Stacji Oceny Nasion Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, Warszawa

Represje wobec ludności polskiej wsi i działaczy ruchu ludowego w latach 1944-1989

Pod koniec II wojny światowej Polska, po uzgodnieniach światowych mocarstw, znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego. Przywódca radziecki Józef Stalin zaczął wprowadzać w Polsce, przy pomocy ludzi sobie oddanych, wchodzących w skład rządu komunistycznego, ustrój socjalistyczny. Rozpoczął się proces li-

kwidacji partii opozycyjnych. Opornych działaczy, w tym działaczy partii chłopskich, spotykały represje. Sfałszowano wybory do Sejmu Ustawodawczego z 19 stycznia 1947 r., w celu wyeliminowania opozycji za pomocą „procedur demokratycznych”. Następowata nacjonalizacja wszelkich gałęzi gospodarki, przemysłu i rolnictwa. Zain-

stalowana w Polsce przez Stalina „władza ludowa” zaczęła likwidację własności prywatnej. W tym obszarze działalności znalazła się również ziemia polskich chłopów. Represje dotknęły mieszkańców polskiej wsi. Skalę i metody dyskryminacji działaczy ludowych i ludności wiejskiej ilustrują wydarzenia ujęte w kalendarium.

Symbol Kłosa Niepodległej RP autorstwa Maksymiliana Biskupskiego

■ Dyskryminacja ludności wiejskiej przez władze PRL

15 sierpnia 1944 – dekret PKWN o mobilizacji czterech roczników poborowych do Ludowego Wojska Polskiego (LWP), na podstawie którego do końca sierpnia zmobilizowano ok. 100 tys. poborowych, w większości synów chłopskich;

18 sierpnia 1944 – dekret PKWN o obowiązkowych świadczeniach wojennych, zobowiązujący chłopów do dostaw zbóż i ziemniaków na potrzeby zaopatrzenia LWP i Armii Radzieckiej – powołanie Gromadzkich Komisji Dostaw dla sprawnego egzekwowania dostaw produktów rolnych ze zbiorów 1944 r.;

20-21 sierpnia 1944 – narada aktywu PPR w Lublinie, zobowiązująca komunistów do bezwzględnej egzekucji dostaw produktów rolnych od chłopów, na potrzeby Armii Radzieckiej i Państwa Polskiego;

22 sierpnia 1944 – dekret PKWN o obowiązkowych świadczeniach wojennych, zobowiązujący chłopów do dostaw mięsa, mleka i siana pod groźbą sądu wojennego;

6 września 1944 – dekret PKWN o reformie rolnej, wydany został niezgodnie z ówczesnie obowiązującą Konstytucją Polski, gwarantującą prawo własności. Wprowadzał przymusową parcelację bez odszkodowania wszystkich majątków ponad 50 ha w środkowej Polsce i ponad 100 ha w województwach poznańskim, pomorskim i śląskim oraz nadanie chłopom gospodarstw rolnych nie większych niż 5 ha, którzy za przydział zostali zobowiązani do zapłaty równowartości jednorocznego zbioru w 10-20 ratach. PKWN zarządził też konfiskatę majątków Niemców, kolaborantów i osób uchylających się od służby wojskowej. Parcelację przeprowadzano siłą. 30 października kolejnym dekretem – o „ochronie państwa” – za bojkotowanie reformy wprowadzono kary do wyroku śmierci włącznie;

15 września 1944 – dyrektywa BP PPR w sprawie powołania 1200 egzekutorów komunistycznych do poboru od rolników, przy pomocy funkcjonariuszy bezpieczeństwa i brygad wojskowych, obowiązkowych kontyngentów produktów rolnych;

16 września 1944 – zarządzenie przewodniczącego PKWN, Edwarda Osóbki-Morawskiego w sprawie obowiązkowych dostaw grochu, gryki i nasion oleistych oraz kierownika biura ekonomicznego PKWN, Hilarego Minca „w sprawie zajęcia przez państwo ubocznych produktów przemiatu zboża i pozostałości po ubojowych” pod groźbą „egzekucji wojskowych”;

10 października 1944 – sprawozdanie B. Bieruta na posiedzeniu BP i KC PPR z pobytu w Moskwie z podkreśleniem stanowczej dezaprobaty Stalina dla „opieszalego przeprowadzania reformy rolnej, bez aresztowania opornych obszarników”, zawierająca także krytykę członków BP PPR za „miękką komunistów”, w wykonywaniu jego dyrektyw, dotyczących reformy rolnej – powołanie brygad robotniczo-chłopskich do parcelacji majątków obszarnczych i wskazówki dla brygad robotniczych, nakazujące usunięcie właścicieli parcelowanych majątków w ciągu 3 dni „poza obszar powiatu”;

25-26 listopada 1944 – Kongres Spółdzielczy w Lublinie; powołanie dyspozycyjnego Związku Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w celu wyeliminowania niezależnych chłopów ze spółdzielczości rolniczo-handlowej oraz utworzenia gminnych spółdzielni, monopolizujących skup produktów rolnych i dystrybucję środków do produkcji rolnej;

30 kwietnia 1945 – okólnik nr 20 Ministerstwa Aproprowiacji Handlu w sprawie stosowania sankcji karnych wobec rolników, niewykonywujących obowiązkowych dostaw pól, tzn. wprowadzenia konfi-

skaty mienia, grzywny i aresztowania przez organy bezpieczeństwa;

25 maja 1945 – instrukcja departamentu więziennictwa MBP, wprowadzająca dla rolników, skazanych za niewykonywanie obowiązków wobec państwa, na przymusowe zatrudnienie w obozach pracy w wymiarze do 10 godzin dziennie;

16 listopada 1945 – wprowadzenie w życie „Dekretu o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym”; na podstawie jej „wyroków” aresztowano i osadzono w obozach pracy i ukarano grzywną i konfiskatą mienia 216 tys. chłopów, zalegających z dostawami obowiązkowymi i podatkami w ciągu dziesięciolecia jej obowiązywania;

30 listopada – 1 grudnia 1945 – najazd pacyfikacyjny na wieś Łempice i Kobusy w pow. bielskim, zorganizowany przez funkcjonariuszy UB i Armii Czerwonej, podczas którego zastrzelono 9 chłopów należących do PSL;

11 stycznia 1946 – rozporządzenie Rady Ministrów o obowiązkowych dostawach: żyta, pszenicy, nasion oleistych, ziemniaków, siana i słomy, wzorowane na bolszewickim dekreście o rekwizycji nadwyżek żywnościowych;

28 lutego 1946 – najazd funkcjonariuszy UB i MO na wieś Ptaszki w woj. siedleckim; aresztowanie chłopów Jana Kotowskiego i Stanisława Lipińskiego oraz spalenie ich zabudowań za próbę samoobrony chłopów przed pacyfikacją;

2 maja 1946 – spalenie wsi Wąwolnica w pow. puławskim, przez funkcjonariuszy UB, MO i PPR pod zarzutem współdziałania mieszkańców z „reakcyjnymi bandami”;

8 sierpnia 1946 – zarządzenie ministra o aproprowiacji i handlu w sprawie bezwzględnej egzekucji zaległości w dostawach zwierząt rzeźnych, pomimo zniesienia obowiązkowych dostaw;

28 stycznia 1947 – dekret o egzekucji zaległych świadczeń pieniężnych od chłopów przy pomocy funkcjonariuszy UB i MO, wprowadzający sankcje konfiskaty mienia i skierowania do obozów pracy;

26 czerwca 1947 – rozszerzenie przez rząd kompetencji Komisji do Walki ze Spekulacją na „bogaczy” wiejskich w zakresie ich karnia, na podstawie materiałów śledczych funkcjonariuszy urzędów bezpieczeństwa; zwiększenie kary grzywny do 500 tys. zł, czyli do 250 kwintali żyta według cen państwowych;

30 grudnia 1947 – wydanie, przez przewodniczącego Komisji Specjalnej R. Zambrowskiego, głównego kreatora kolektywizacji i rozkułaczania wsi, okólnika nr 13, nakazującego karanie tzw. spekulantów wiejskich grzywną, konfiskatą mienia i obozem pracy za „nielegalny”, to znaczy bez jego zezwolenia ubój gospodarczy własnych zwierząt na potrzeby głodujących rodzin chłopskich;

27 stycznia 1949 – instrukcja Ministerstwa Oświaty, podporządkowująca działalność Uniwersytetów Ludowych ideowemu wychowaniu młodzieży wiejskiej w „duchu socjalistycznym”;

28 stycznia 1949 – uchwała Rady Ministrów w sprawie obowiązkowego zwiększenia hodowli zwierząt rzeźnych, wprowadzająca preferencje dla chłopów małorolnych oraz restrykcje dla chłopów średniorolnych, poprzez ograniczenia paszowe i zabór zboża;

16 sierpnia 1949 – dekret Rady Ministrów o przymusowej wymianie gruntów chłopskich dla potrzeb spółdzielni produkcyjnych oraz lokalizacji inwestycji państwowych i komunalnych;

1950 – tzw. „wypadki gryfickie” – w powiecie gryfickim doszło do nadużyć przy skupie zboża. Bezprawnie zabrano rolnikom ponad 7

ton ziarna. Wobec opornych chłopów stosowano kary sądowe, które czasem kończyły się aresztowaniami. Dla przykładu: aresztowano i w lutym 1951 skazano na 5,5 lat pozbawienia wolności rolnika z Trzebusza za handel dewizami. Przyczyną oskarżenia miały być 2 USD, które znaleziono w jego mieszkaniu. Nieoficjalnie chodziło o opór rolnika wobec kolektywizacji. Powiatowy Zarząd ZMP w Gryficach, z którego w późniejszym czasie wyłoniły się trójki zbożowe i brygady młodzieżowe (wspomagane przez pracowników Państwowego Ośrodka Maszynowego), rozpoczął akcję poszukiwania zboża. Do tego celu wytypowano kilka wsi. Przeprowadzono kilkadziesiąt rewizji w budynkach mieszkalnych i gospodarczych. Podczas akcji więziono rolników w osobnych budynkach. Czasami używano wobec nich przemocy fizycznej, także zastraszano. Dochodziło do dewastacji mienia, szczególnie maszyn i urządzeń rolniczych, chuligaństwa oraz kradzieży. Dnia 25 maja 1951 r., przy współudziale mediów, odbył się pokazowy proces sądowy, prowadzony przez Sąd Najwyższy, w którym uznano krzywdy 7 poszkodowanych rolników. Nakazano wypłacenie im odszkodowania za poniesione straty. Sąd skazał pięciu głównych sprawców na karę pozbawienia wolności od 4 do 5 lat, natomiast ośmiu działaczy młodzieżowych – na kary od 1 do 2 lat. Pozostałych, zamieszanych w sprawę gryficką, uniewinniono;

4 lutego 1950 – ustawa sejmowa o powszechnym obowiązku wojskowym i służbie zastępczej; do służby zastępczej kierowano szczególnie wrogów władzy ludowej, w tym synów obszarników;

10 lutego 1950 – wytyczne Komisji Specjalnej w sprawie ścigania przez wydziały śledcze delegatur KS chłopów, dokonujących „nielegalnego” uboju własnych zwierząt rzeź-

nych pod pretekstem walki ze spekulacją, podwyższające karę do 500 tys. zł i pobyt w obozie pracy do 2 lat;

18 kwietnia 1950 – rozporządzenie ministra pracy i opieki społecznej o bezpłatnym ubezpieczeniu chorobowym i wypadkowym chłopów, wstępujących do spółdzielni produkcyjnych z wyłączeniem rolników indywidualnych;

16 września 1950 – zbiorowy protest 200 kobiet wiejskich ze wsi Śmitowice w pow. miechowskim, przeciwko zaorywaniu miedz granicznych po założeniu spółdzielni produkcyjnej; złamany przy pomocy funkcjonariuszy UB i MO;

13 grudnia 1950 – wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Zielonej Górze, skazano na karę 5 lat więzienia Franciszka Antosiaka, za to, że „w dniu 15 sierpnia 1950 r., na zebraniu członków spółdzielni produkcyjnej w Goruńsku, pow. Międzyrzecz, rozpowsechniał celowo wrogą propagandę, oddziałując psychicznie na słuchających go, wzniecając wśród nich wrogię demokratycznemu Państwu Polskiemu nastroje, czym czynił przygotowania do obalenia przemocą demokratycznego ustroju Państwa Polskiego”. Zgodnie z ustaleniami śledztwa, Antosiak wystąpił podczas zebrania z krytyką spółdzielczości produkcyjnej. Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, orzeczeniem z 17 października 1951 r., wymierzyła Antosiakowi karę 12 miesięcy obozu przymusowej pracy;

19 grudnia 1950 – stwierdzenie Józefa Różańskiego, dyrektora Departamentu Śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, wygłoszone na wspólnej konferencji kierownictwa MBP i prokuratur wojewódzkich: „zadaniem bezpieczeństwa publicznego jest bić wroga – zadaniem zaś prokuratora jest

dopilnowanie praworządności re-wolucyjnej”;

24 stycznia 1951 – aresztowanie przez funkcjonariuszy UB kilku księży w woj. krakowskim za szerzenie z ambony wrogiej propagandy anty-kołchozowej;

6 lutego – 2 marca 1951 – akcja tzw. lekkiej kawalerii partyjno-ubeckiej w 5. gminach powiatu gryfickiego, wymuszającej zakładanie spółdzielni produkcyjnych z zastosowaniem terroru i szantażu przez ubeków i działaczy PZPR;

2 marca 1951 – orzeczenie delegatury Komisji Specjalnej, skazujące Jana Frankowskiego, rolnika 17-hektarowego gospodarstwa z pow. lesznieńskiego, na 8 miesięcy obozu pracy i 6 tys. zł grzywny za sprzedaż zboża, po cenach wolnorynkowych, sąsiadowi małrolnemu w okresie międzywojennym;

3 marca 1951 – skarga Franciszka Krysteckiego, rolnika z gromady Trzebusz w pow. gryfickim do KC PZPR na nocny najazd pijanej ekipy agitatorów z PZPR, GRN, POM i ZMP w celu rekwizycji zboża i wymuszenia deklaracji wstąpienia do spółdzielni produkcyjnej;

21 marca 1951 – skarga chłopów z woj. wrocławskiego na funkcjonariuszy MO, nakładających karne mandaty z powodu nieobecności na zebraniach organizacyjnych w sprawie spółdzielni produkcyjnych;

wiosna 1951 – 12 chłopów w Ciepeliowie, w pow. starachowickim, nie obsiało 30 ha ziemi. Nie przystąpili do prac, nie mogąc pogodzić się z krzywdzącą wymianą gruntów, dokonaną przy organizowaniu spółdzielni. Sprawa trafiła do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej. Przybyła do Ciepeliowa komisja KW potwierdziła, że rzeczywiście spółdzielnia otrzymała lepsze ziemię. W czasie wytyczania gruntów dla spółdzielni, jednemu z gospodarzy „obcięto działkę przy samym domu, innemu oborano stodołę, wy-

stawioną na poprzedniej działce”. Nie dość, że krzywd nie naprawiono, to KP w Starachowicach „stał na stanowisku przymusowego wprowadzenia chłopów na gorszą ziemię”. W Koniecznie, w pow. włoszczowskim, zabrano Magdalenie Gardzik, bez jakiegokolwiek rekompensaty, 1 ha ziemi i przyłączono do gruntów spółdzielni;

23 kwietnia 1951 – wg sprawozdania MBP w aresztach i więzieniach przebywało 50 tys. więźniów politycznych, w tym 25% chłopów małrolnych i średniorolnych oraz 26% bogaczy wiejskich;

2 czerwca 1951 – kolejne skargi z pow. lipnowskiego i rawickiego do KC PZPR, dokumentujące prześladowanie chłopów przez egzekutorów partyjnych i pełnomocników skupu zbóż oraz agitatorów do spółdzielni produkcyjnych;

16 czerwca 1951 – orzeczenie Komisji Specjalnej, skazujące na 1000 zł grzywny Annę Baran z Władystawowa, w pow. kozienickim, wdowę, matkę trójki dzieci, za ukrycie krowy przed poborcą podatkowym;

20 czerwca 1951 – skarga 25 chłopów wielkopolskich z pow. krotoszyńskiego, ostrowskiego i szamotulskiego do redakcji „Gromady Rolnika Polskiego” na brutalną grabież zboża na przednówku oraz sady-tyczne represje personalne, ośmieszające ich przed sąsiadami przez pełnomocników skupowych i sekretarzy powiatowych PZPR;

24 czerwca 1951 – list rolnika Jana Światły ze wsi Kośmidry w woj. katowickim, informujący redakcję „Gromady”, że przyspieszony skup zboża w pow. katowickim doprowadził do upadku hodowli bydła i trzody w większości gospodarstw chłopskich;

2 września 1951 – orzeczenie Komisji Specjalnej, skazujące Lucjana Włoczewskiego, rolnika, posiadającego 38 ha w Kownatach w pow. ciechanowskim na 2 lata

obozu pracy, na podstawie donosu o rozpowszechnianiu fałszywych wiadomości o „radzieckich wyzwolicielach”, którzy nie tylko wyzwolili Polaków spod okupacji niemieckiej, ale także z koni i bydła;

28 października 1951 – okólnik nr 79 prokuratora generalnego PRL w sprawie prewencyjnego stosowania aresztu i grzywny wobec zalegających z dostawami, opornych chłopów;

12 listopada 1951 – w gminie Lipnik, w pow. sandomierskim, odbył się pokazowy proces przeciwko Michałowi Wieczorkowi, który „sądzony był z dekretu o dostawie zboża i za wrogą propagandę”. Został skazany na trzy lata więzienia. Informowano jednak, że rozprawa wypadła „słabo na skutek nienależytego przygotowania od strony politycznej”. Władze, w celu złamania oporu chłopów, organizowały właśnie takie pokazowe rozprawy sądowe na wsi;

24 listopada 1951 – orzeczenie Komisji Specjalnej skazujące, na podstawie donosu sąsiedzkiego, Stanisława Kędzińskiego, chłopca posiadającego 30 ha ze wsi Łady w pow. pułtuskim na 18 miesięcy obozu pracy za wrogą propagandę, wymierzoną w przyjaźń polsko-radziecką;

20 grudnia 1951 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej na 18 miesięcy obozu pracy Władysława Szczudlińskiego, chłopca średniorolnego ze wsi Grędzice w pow. stargardzkim, za oskarżenie władzy ludowej o „zdzieranie z chłopów wysokich podatków przez wyyskiwaczy komunistycznych”;

19 lutego 1952 – orzeczenie Komisji Specjalnej, skazujące Marię Szabelę, żonę przewodniczącego spółdzielni produkcyjnej we wsi Zabice w pow. lubińskim, na 6 miesięcy obozu pracy za rozbicie zebrania członków tej spółdzielni, która „wyzywała organizatorów spółdzielni

od łobuzów i rabusiów chłopskiej własności”, oraz wezwanie sąsiadki do wystąpienia z kołchozu, w imię obrony przed nędzą i głodem;

22 marca 1952 – orzeczenie Komisji Specjalnej, skazujące na 24 miesiące obozu pracy Stefana Sucheckiego, który doprowadził do upadku nowo powstałą spółdzielnię w Leoncinie w pow. łobeskim, kompromitując w opinii chłopów ideę spółdzielczości;

13 maja 1952 – orzeczenie delegatury Komisji Specjalnej, skazujące rolnika małorolnego Stefana Straszaka z pow. Konin na 6 miesięcy obozu pracy za niezrealizowanie obowiązku dostawy 931 kg zboża z 5 ha, z powodu nieurodzaju i niemożności odłożenia dostawy na rok następny;

30 lipca 1952 – masowy napływ skarg chłopów do redakcji prasy ludowej i Głównej Komisji Kwalifikacyjnej w Ministerstwie Rolnictwa na decyzje powiatowych komisji kwalifikacji gruntów, zawiązujące obmiar i klasę gruntów chłopskich, do celów podatkowych i wymiaru obowiązkowych dostaw płodów rolnych;

10 sierpnia 1952 – w województwie kieleckim za „uchylanie się od wykonania obowiązkowych dostaw zwierząt rzeźnych” do kolegów orzekających wpłynęło 668 wniosków, przy czym 332 osoby zdecydowano ukarać grzywną na łączną sumę 78 165 zł. Do prokuratorów wpłynęły 233 wnioski, wszczęto 48 śledztw. Ze 181 osobami prokuratorzy przeprowadzili rozmowy ostrzegawcze, po których część chłopów zobowiązała się do realizacji dostaw zwierząt rzeźnych. Aresztowano 4 osoby (najwięcej w kraju). W przypadku chłopów, „uchylających się od wykonania” dostaw mleka, także w województwie kieleckim, skierowano do kolegów orzekających 2399 spraw, co było największą liczbą w skali całego kraju. Grzywną ukarano 1159 osób,

na łączną sumę 164 225 zł. Do prokuratorów skierowano 202 sprawy. Większość chłopów, po rozmowie z prokuratorem, zadeklarowała, że dostawy mleka zrealizuje. Za uchylanie się od obowiązku dostaw mleka aresztowano 3 osoby (w całym kraju 15);

22 sierpnia 1952 – wytyczne w sprawach karno-administracyjnych dla wyjeżdżających w teren pracowników II zespołu PRN, zalecały: „kary nie tylko muszą być wykonywane, ale wykonywać je należy szybko i natychmiast po uprawomocnieniu się orzeczeń”. W latach 1952-1955, za uchylanie się od obowiązkowych dostaw produktów rolnych, ukarano w trybie karno-administracyjnym co najmniej 574 374 chłopów;

5 stycznia 1953 – skazanie na 18 miesięcy obozu pracy Adolfa Kina, rolnika z 12-hektarowego gospodarstwa z Orłowa w pow. giżyckim, za rozpowszechnianie wiadomości z zachodnich rozgłośni o dostawach polskiego mięsa do Związku Radzieckiego, podczas zebrania gromadzkiego w sprawie współzawodnictwa chłopów w realizacji obowiązkowych dostaw;

5 stycznia 1953 – skazanie na 18 miesięcy obozu pracy Bronisława Strzegockiego, rolnika średniorolnego z gminy Grunwald w pow. ostródzkim, za rozpowszechnianie „fałszywych” wiadomości na temat wywozu żywca do Związku Radzieckiego;

16 stycznia 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej Kazimierza Wrony, rolnika średniorolnego ze wsi Osowa Góra w pow. świebodzińskim, za złorzeczenie i groźby pod adresem gminnego pełnomocnika skupu za niesprawiedliwy wymiar dostaw obowiązkowych oraz obrazę komunistów, którzy „okradają chłopów”;

26 stycznia 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej

Juliana Demianiuka, rolnika małorolnego z Lipnicy Dolnej w pow. bocheńskim, na 12 miesięcy obozu pracy, za udostępnienie radioodbiornika „Aga” do słuchania audycji z wrogiej rozgłośni „Wolna Europa”;

28 stycznia 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej Jana Szurmieja, rolnika ze wsi Pogrzebowo w pow. lesznieńskim, na 14 miesięcy obozu pracy za rozpowszechnianie „fałszywych wiadomości na temat nędzy w kołchozach radzieckich” i „fałszywych wiadomości o zbrodni katyńskiej”;

28 stycznia 1953 – skazanie na 16 miesięcy obozu pracy przez delegaturę Komisji Specjalnej, Jana Talarka, właściciela 17 ha z Kolna w pow. międzychodzkiem, który po oddaniu obowiązkowych dostaw, po pijanemu, obraził prezydenta Bieruta i Stalina;

5 marca 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej na 12 miesięcy więzienia rolnika Jana Prokopa, oficera sanacyjnego, który odbył szlak bojowy w armii gen. Andersa i po powrocie do kraju osiadł na gospodarstwie w Redzie w pow. wejherowskim, „za rozpowszechnianie fałszywych wiadomości o dokonaniu zbrodni w Katyniu przez NKWD”;

24 marca 1953 – skazanie na 24 miesiące obozu pracy przez delegaturę Komisji Specjalnej Leona Staronia, rolnika ze wsi Majdan w pow. zamojskim, za ułudzenie pamięci Stalina;

24 marca 1953 – skazanie na 12 miesięcy obozu pracy przez delegaturę Komisji Specjalnej Szczepana Rybaka ze wsi Siedliska w pow. łukowskim, za obrażanie godności „wiekopomnej pamięci Stalina”;

3 kwietnia 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej dwóch rolników: Antoniego Pierchały i Jana Podlaskiego ze wsi Holendry pow. kozienickim, na 18 miesięcy obozu pracy, za krytykę bała-

ganu, lenistwa, pijaństwa i marnotrawstwa w sąsiadującej z ich gruntami spółdzielni produkcyjnej w Janikowie;

2-20 maja 1953 – orzeczenia delegatur Komisji Specjalnej w Białymstoku, Olsztynie i Lublinie, skazujące chłopów na grzywny i pobyt w obozach pracy w Mielęcinie za niezrealizowanie obowiązkowych dostaw, krytykę „darmowych cen skupu” oraz obrażanie godności Stalina i Bieruta; zostali skazani m.in.: Piotr Trochimski ze wsi Kozakowo w pow. kętrzyńskim na 12 miesięcy oraz Józef Pietrzykowski z Pogorza w pow. gołdapskim na 24 miesiące obozu pracy;

5 czerwca 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej w Lublinie na 12 miesięcy obozu pracy Jana Krysiaka, właściciela 14 ha ze wsi Marysin w pow. chełmskim, za publiczne zdemaskowanie na zebraniu gminnym bałaganu w spółdzielni produkcyjnej oraz marnotrawstwa pasz i plonów w PGR na terenie gminy, za „oszczerczą propagandę socjalistycznych form gospodarowania na wsi” przez delegowanych do Komisji Specjalnej przez KC PZPR towarzyszy: Franciszka Mazura, Stanisława Stasiaka i Mariana Fica;

6 czerwca 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej w składzie: F. Mazur, S. Stasiak i M. Fic na 9 miesięcy Piotra Latochy, chłoporobotnika, właściciela 3,5 ha ze wsi Łysa Góra w pow. brzeskim, za udostępnienie sąsiadom „nasłuchu wrogich rozgłośni”, przez co „wyrządził istotną szkodę Polsce Ludowej”;

17 czerwca 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej na obóz pracy (od 5 do 9 miesięcy) 3. młodych spółdzielców z Poliszczyka w pow. wejherowskim, za „głośne puszczenie przez radiowęzeł audycji wrogich rozgłośni zachodnich, co wyrządziło istotną

szkodę nie tylko spółdzielni w Poliszczku, ale i kołchozom radzieckim”;

19 sierpnia 1953 – incydent na polu Romana Misztala ze wsi Michałów w pow. starachowickim. Dwaj pracownicy POM Janiszów i traktorzysta wtargnęli na grunt rolnika, aby zaorać ziemię. Kiedy żona Misztala nie pozwalała orać, jeden z pracowników Wydziału Politycznego POM „chwycił ją za głowę i uderzył głową o traktor”. Milicjanci zabrali kobietę na przesłuchanie, uniemożliwiając udzielenie jej pomocy lekarskiej;

27 sierpnia 1953 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej w składzie: Stanisław Feddecki, Franciszek Mazur i Stanisław Krepski na 3 miesiące obozu pracy Jana Chromiaka, chłopca, repatrianta z Krzywicz w pow. miechowskim, za rozpowszechnianie fałszywych wiadomości o „dokonaniu zbrodni katyńskiej przez NKWD i nędzy w kołchozach radzieckich” – skazanie Jana Tymoszuka, rolnika z Boręczna w pow. morąskim, na 6 miesięcy obozu pracy za to, że podczas pobytu w sklepie GS, w obecności sąsiadów wyraził zadowolenie „z nagłej śmierci Stalina” – skazanie przez Sąd Wojewódzki w Kielcach 5 chłopów, na kary od 2 do 6 lat więzienia, za pobicie aktywistów partyjnych, utrudniających orkę na gruntach spółdzielni;

styczeń 1954 – Sąd Wojewódzki w Kielcach skazał na rok więzienia Andrzeja Wawrzeńczyka, za „rozpowszechnianie fałszywych wiadomości”, które w opinii sądu mogły „wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego”. Oskarżony, według zeznań świadków, we wrześniu 1953 r. namawiał rolników w Szewcach, w pow. kieleckim, aby nie realizowali obowiązkowych dostaw. Ponadto zarzucono Wawrzeńczykowi próbę wręczenia łapówki delegatowi Ministerstwa Skupu, aby ten zwolnił go z konieczności dostar-

czenia zboża. Skazany przebywał do 3 lipca 1954 r. w „Ośrodku Pracy” w Wojcieszkowie w pow. złotoryjskim;

3 kwietnia 1954 – zbiorowy „babski bunt” przeciwko kolektywizacji na Białostocczyźnie w Olenkach w gminie Rudka w pow. bielskim. Wzięło w nim udział około trzydziestu kobiet oraz kilkunastu mężczyzn. Bunt w Olenkach jest jedynym przypadkiem na Białostocczyźnie, i zapewne jednym z nielicznych w kraju, kiedy wobec protestujących kobiet zastosowano represje. Już trzy dni po zajęciu w Olenkach aresztowano sześć kobiet i dwóch mężczyzn, których uznano za inicjatorów zajścia. Proces w Bielsku Podlaskim zakończył się wyrokiem, wydanym 23 września 1954 r. Skazano wówczas: Bolesławę Fronc i Bolesława Michalczuka na rok więzienia, Franciszka Kwiatkowskiego na osiem miesięcy więzienia, Genowefę Osiel na sześć miesięcy więzienia, Annę Angielczyk na rok więzienia w zawieszeniu na trzy lata, Wiesławę Pampuch, Janinę Balejko, Annę Kucharczyk na sześć miesięcy więzienia, w zawieszeniu na trzy lata. Odstępstwo od zasady nie stosowania represji wobec kobiet miało stanowić przestrożę dla mieszkańców innych wsi;

3 lipca 1954 – uchwała plenum KC PZPR w sprawie mobilizacji przedźniwnej aktywu partyjnego do egzekucji zespołowych dostaw zboża do punktów skupu, bezpośrednio z polowej akcji żniwnej oraz w sprawie oddelegowania do pomocy w egzekwowaniu przejmowania plonów, pełnomocników KC i trójek młodzieżowych. Zmobilizowane ekipy przeprowadzały omłoty i zmuszały opornych kułaków, za pomocą oszczerczych plakatów antykułackich i prewencyjnych aresztowań, do oddawania zboża. W wyniku tej zmasowanej akcji aresztowano ponad 16 tys. chłopów oraz zwieziono

do magazynów setki tysięcy ton mokrego i zachwaszczonego ziarna, które uległo zniszczeniu;

11 marca 1955 – utworzenie w MBP pionu dokumentacji operacyjnej pod nazwą X Departamentu. W trakcie jego funkcjonowania utworzono ok. 10 milionów kartotek wrogów klasowych, w tym 2,5 miliona kartotek chłopów i repatriantów do stałej inwigilacji;

13 lipca 1957 – dekret Rady Ministrów o obowiązkowych dostawach zwierząt rzeźnych na zasadach progresji antykułackiej i dyskryminacji chłopskich gospodarstw rodzinnych;

28 lutego 1958 – dekret Rady Ministrów o egzekucji zaległych świadczeń pieniężnych i obowiązkowych dostaw z lat ubiegłych, pod groźbą egzekucji komorniczych inwentarza i mienia domowego od opornych chłopów;

10 października 1959 – skarga, adresowana do MR i NK ZSL, 47 rolników ze wsi Roszkowice woj. opolskie, na urzędników PRN w Brzegu na nieprawidłowości przy klasyfikacji gruntów. Wadliwa klasyfikacja gruntów doprowadziła do wzrostu podatku gruntowego i dostaw obowiązkowych. Według MR tego typu skarg wpłynęło do resortu kilka tysięcy;

1960 – aresztowano 115 osób, przeprowadzono „ponad 500 rozmów profilaktyczno ostrzegawczych z osobami, występującymi wrogo przeciwko realizacji polityki rolnej”. SB chwaliła się również rozbiem 55 „grup prawicowych na wsi”, z czego 6 miało działać na szczeblu wojewódzkim, a 49 – na powiatowym;

22 lipca 1960 – zarządzenie w sprawie bezpłatnego korzystania przez dzieci i członków spółdzielni produkcyjnych oraz chłopów, zrzeszonych w kółkach rolniczych lecznictwa uzdrowiskowego, z pominięciem chłopów nie zrzeszonych w kółkach rolniczych;

7 sierpnia 1960 – skarga 42 chłopów ze wsi Janczewo pow. Łomża do NK ZSL przeciwko zawyżaniu powierzchni i klasyfikacji gruntów do celów podatkowych przez powiatowe służby geodezyjne;

3 września 1960 – list Episkopatu Polski w obronie chłopów dyskryminowanych politycznie i eksploatowanych ekonomicznie przez władze PRL, z powodu braku zaangażowania ideologicznego w budowę socjalizmu na wsi;

23 listopada 1963 – rozkaz MON w sprawie skierowania 173 oficerów LWP do kierowania PGR za pomocą wytycznych Ministerstwa Rolnictwa, zatwierdzonych przez BP PZPR;

21 lipca 1966 – okólnik nr 21 MF w sprawie stosowania od 1966 roku bierutowskiego dekretu z 30 czerwca 1951 roku o naliczaniu kar za opóźnienie wpłaty podatku gruntowego przez chłopów, wyrazem powrotu ekipy komunistów gomułkowskich do metod stalinowskich;

23 listopada 1967 – zarządzenie Ministerstwa Finansów w sprawie przyspieszenia egzekucji i stosowania sankcji karnych wobec rolników, uchylających się od zobowiązań podatkowych i planowych dostaw produktów rolnych;

28 lutego 1969 – instrukcja MF nr 3, w sprawie przejmowania nieruchomości chłopskich na własność państwa za zaległości podatkowe;

30 czerwca 1970 – powołanie przez Prezydium RM kolejnej instytucji kontrolno-biurokratycznej do nadzoru nad skupem surowców rolnych dla całkowitej monopolizacji skupu i przetwórstwa płodów rolnych pod nazwą Państwowa Inspekcja Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych;

8 grudnia 1970 – wytyczne ministra obrony narodowej w sprawie zasad współdziałania Ministerstwa Obrony Narodowej i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w zakresie

zwalczania wrogiej działalności antysocjalistycznej w mieście i na wsi;

13 grudnia 1971 – rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie egzekucji zaległych obowiązkowych dostaw od chłopów przez wprowadzenie zamiast dostaw towarowych, „równoważnika pieniężnego” w wysokości: za 1 kg zboża – 1,35 zł, za 1 kg ziemniaków – 30 gr., za 1 kg żywca – 10 zł. Rozporządzenie to było wyrazem konsekwentnej kontynuacji eksploatacji chłopów przez kolejne rządzące ekipy komunistyczne;

19 stycznia 1974 – uchwała Rady Ministrów nr 10 w sprawie podwyżki marży brutto przy skupie zwierząt rzeźnych od rolników do 5% wagi żywej tuczników pod pretekstem ich „nadmiernego opasania” do obniżenia „nadopłacalności” tuczu trzody dla rolników indywidualnych, kolejną metodą ich wyzysku ekonomicznego;

8-9 września 1976 – Apel Konferencji Episkopatu Polski do społeczeństwa katolickiego, odstawiający rzeczywiste przyczyny trudnej sytuacji ekonomicznej kraju, wzywający władze do zaniechania totalitarnej dyskryminacji rolników oraz przestrzegania swobód obywatelskich;

1 stycznia 1978 – podwyżka, na podstawie uchwały Rady Ministrów, najniższych emerytur dla pracowników gospodarki socjalistycznej do 1450 zł miesięcznie przy zachowaniu najniższej emerytury rolniczej na poziomie 500 zł – wyrazem dyskryminacji emerytalnej rolników w stosunku do przedstawicieli klasy robotniczej;

styczeń 1979 – kierownictwo MSW oceniło, że niezależna działalność rolników w kraju jest zjawiskiem o charakterze rozwojowym. SB prowadziła wówczas 77 spraw w 38 województwach;

27 sierpnia 1980 – wystąpienie Rady Głównej Episkopatu w obronie prawa rolników do indywidualnego władania ziemią i zapewnienia do-

godnych warunków do rozwoju gospodarstw chłopskich;

17-23 marca 1981 – strajk okupacyjny rolników w urzędzie wojewódzkim w Bydgoszczy, spowodowany lekceważącym i prowokacyjnym zachowaniem biurokratów i radnych PZPR i ZSL wobec rolników, którzy doprowadzili do pobicia i usunięcia siłą przy pomocy funkcjonariuszy MO rolników i ich sojuszników – robotników z NSZZ „Solidarność”;

24 października 1981 – wystąpienie na wieś Wojskowych Terenowych Grup Operacyjnych, wzorem brygad bierutowskich z 1947 r., w celu wprowadzenia „ładu i porządku w działalności gospodarczej”, a zwłaszcza przezwyciężenia korupcji w dystrybucji żywności, benzyny i oleju napędowego;

20 grudnia 1981 – odezwa Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego do rolników polskich, apelująca o wykonywanie obowiązków względem państwa i grożąca wprowadzeniem kontyngentów obowiązkowych;

21 lutego 1985 – rozporządzenie Rady Ministrów, przywracające obowiązkowe ubezpieczenia budynków, zasiewów, zwierząt, maszyn i innych nieruchomości rolniczych, będące kolejnym elementem powrotu do ekonomicznej eksploatacji gospodarstw chłopskich z czasów gomulkowo-gierkowskich, podjęte przez rząd Zbigniewa Messnera;

10 lipca 1985 – rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie odpowiedzialności cywilnej rolników i ich rodzin za straty wynikłe podczas prowadzenia gospodarstwa rolnego przez „osoby trzecie”, będące kolejną formą represjonowania chłopów;

13 maja 1988 – rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie przeprowadzenia w dniach 29 i 30 czerwca spisu powszechnego maszyn i zwierząt gospodarskich w celu określenia potencjału dla realizacji „Programu

samowystarczalności żywnościowej” i możliwości dalszej eksploatacji ekonomicznej polskiego rolnictwa.

■ Dyskryminacja działaczy ruchu ludowego przez władze PRL

10 września 1944 – aresztowanie 25 przywódców Stronnictwa Ludowego „Roch” i dowódców Batalionów Chłopskich, którzy opowiedzieli się przeciwko współpracy z PKWN;

18 września 1944 – konfiskata nakładu „Zielonego Sztandaru” przez funkcjonariuszy resortu bezpieczeństwa za druk krytycznych materiałów dotyczących realizacji reformy rolnej;

30 października 1944 – dekret PKWN o ochronie państwa, wprowadzający karę śmierci lub dożywotniego więzienia dla założycieli związków, mających na celu „obalenie demokratycznego ustroju państwa polskiego” oraz członków „reakcyjnego podziemia, utrudniających przeprowadzenie reformy rolnej”, powierzający postępowanie dochodzeniowe organom bezpieczeństwa publicznego, a wydawanie wyroków – sądom wojskowym;

26 lutego 1945 – skazanie na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Lublinie komendanta okręgu BCh i wiceprzewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku, Jakuba Antoniuka za kontakty z komendą AK; karę śmierci zamieniono na 10 lat więzienia;

27-28 marca 1945 – podstępne aresztowanie, w Pruszkowie pod Warszawą, przez funkcjonariuszy NKWD 16 przywódców Polski Podziemnej, w tym Adama Bienia, przedstawiciela Stronnictwa Ludowego „Roch”;

31 marca 1945 – wprowadzenie chorego Wincentego Witosa z Wierzchosławic, przez agentów NKWD i majora UB Józefa Świątło, dla wymuszenia odezwy do człon-

ków SL „Roch” o ujawnienie się i deklaracji współpracy z rządem komunistycznym;

21 kwietnia 1945 – zamordowanie Narcyza Wiatra ps. „Zawojny” w Krakowie, komendanta Okręgu BCh i przewodniczącego Akademickiej Młodzieży Ludowej, dokonane przez nieznaną sprawców;

7-17 września 1945 – zamordowanie małopolskich ludowców z PSL: Władysława Kukiela, kierownika mleczarni z Bochni; Stanisława Mariasza, chłopa z Mikłuszowic; Józefa Kołodzieja, wójta z Dziewina; Wojciecha Kaczmarczyka i Józefa Szydłowskiego, rolników z Mikłuszowic; Ernesta Gargały z Łańcuta i członka NK PSL Władysława Kojdera z Przeworska przez funkcjonariuszy UB i milicji, występujących pod przykrywką „band reakcyjnych”;

8 listopada 1945 – uprowadzenie i skrytobójcze morderstwo trzech braci członków PSL, chłopów ze wsi Łęg pow. płocki: Juliana, Kazimierza i Ryszarda Gójskich, dokonane przez agentów z oddziałów specjalnych UB, przebranych w mundury oficerów Armii Krajowej;

14 listopada 1945 – wymordowanie rodziny Kołtuniaków z powodu aktywnej działalności w Zarządzie Powiatowym PSL w Siedlcach;

23 listopada 1945 – skrytobójcze morderstwo majora Stanisława Sokołowskiego ps. „Rolnik”, zastępcy komendanta obwodu BCh pow. Krasnystaw, dokonane przez UB;

1 grudnia 1945 – uprowadzenie 4 działaczy Zarządu Powiatowego PSL w Grójcu przez przebranych w mundury AK funkcjonariuszy jednostki specjalnej SB z Warszawy i rozstrzelanie podczas „sądu polowego” sędziego Zbigniewa Hauke oraz ludowców Bolesława Łukowskiego i Tadeusza Liszkiewicza;

5 grudnia 1945 – zamordowanie Bolesława Ścibora, zastępcy sekretarza NKW PSL oraz sekretarza Zarządu Głównego ZG ZMW „Wici”

w Łodzi, dokonane przez nieznaną sprawców;

15 stycznia 1946 – aresztowanie przez funkcjonariuszy PUBP w Mławie: Jana Brzozowskiego i Franciszka Dygowskiego, działaczy PSL, którzy byli torturowani, a następnie zamordowani;

26 stycznia 1946 – nocny napad na mieszkanie Józefa Senderka, prezesa PSL we wsi Górniki pow. zamojski i zamordowanie jego brata, Jana;

22 lutego 1946 – najazd oddziałów zmotoryzowanych UB na zebranie koła ZMW „Wici” w Rzędowie pow. kraśnicki i zamordowanie wicjarza Edwarda Chróścielewskiego;

28 lutego 1946 – zamordowanie Zygmunta Jakubiaka, młodego rolnika, wicjarza i członka PSL ze wsi Olszówka pow. lubelski, pod pretekstem znalezienia broni w świątyni ZMW „Wici” oraz pobicie członków wiejskiego koła ZMW „Wici”;

12 marca 1946 – rewizja UB w lokalu NKW PSL w Al. Jerozolimskich w Warszawie, połączona ze zdemolowaniem lokalu, zaborem ewidencji członkowskiej oraz zlekceważeniem immunitetu poselskiego Stanisława Wójcika, sekretarza NKW PSL, pod pretekstem „poszukiwania nielegalnych ulotek i broni”;

8 kwietnia 1946 – ujawnienie na terenie siedziby PUBP w Kępnie masowego grobu 48 pomordowanych członków PSL, którego sprawców nie ukarano do chwili obecnej;

26 kwietnia 1946 – zdemaskowanie przez postów PSL, Stanisława Bańczyka i Stanisława Wójcika, brutalnych i perfidnych metod represji wobec działaczy wiejskich, gminnych, powiatowych i centralnych PSL, zmierzających do zniszczenia ponad 600-tysięcznego Stronnictwa Ludowców oraz przekształcenie Polscy w obóz koncentracyjny;

lipiec 1946 – ataki na PSL na posiedzeniu Rady Ministrów w celu odwrócenia uwagi od referendum wla-

dze bezpieczeństwa dopuścić do pogromu ludności żydowskiej w Kielcach z zamiarem obarczenia odpowiedzialnością za tragiczne zajścia PSL, jednak władze naczelne PSL zdecydowanie potępiły wydarzenia kieleckie;

25 lipca 1946 – funkcjonariusze rzeszowskiego UB przeprowadzili rewizję w lokalu ZP PSL w Rzeszowie. Pretekstem były rzekome powiązania „z bandami dywersyjno-terrorystycznymi NSZ”. Skonfiskowano wówczas wszystkie znalezione dokumenty organizacyjne, a działalność Zarządu Powiatowego Stronnictwa oraz podległych mu zarządów gminnych i gromadzkich została zawieszona. W wyniku przeprowadzonych aresztowań zatrzymano wtedy 176 osób. Do 10 sierpnia liczba aresztowanych ludowców wzrosła do 293;

28 lipca 1946 – aresztowano Walentyna Dzulę, starostę jarosławskiego, czołowego działacza PSL w tym powiecie;

4 sierpnia 1946 – napad ponad 200 pijanych PPR-owców na ludowców z PSL, uczestniczących w poświęceniu sztandaru w Kłodzku oraz atak „nieznanych sprawców” na ZW PSL we Wrocławiu, pod osłoną funkcjonariuszy MO;

7 września 1946 – po przeprowadzonej rewizji w lokalu ZP PSL w Przemyślu został aresztowany prezes Zarządu Powiatowego Stronnictwa Roman Kisiel;

8 września 1946 – spektakularny napad na lokal PSL w Warszawie. Władze bezpieczeństwa i milicji wykorzystywały bojówki do niszczenia akt, powielaczy, maszyn do pisania. Napady stanowiły pretekst do przeprowadzenia ponad 40 rewizji w pomieszczeniach PSL, połączonych z aresztowaniami pracowników i redaktorów;

18 września 1946 – protest postów PSL Tadeusza Nowaka i Andrzeja Witosa przeciwko dekretowi likwidującemu izby rolnicze i zabo-

rowi ich majątku na rzecz pseudo spółdzielczych agentur „samopomocy chłopskiej”;

26 września 1946 – aresztowanie przez funkcjonariuszy SB Kazimierza Bagińskiego, kierownika wydziału prasy NKW PSL, posta do KRN oraz redaktorów: Zygmunta Augustyńskiego z „Gazety Ludowej” i Karola Buczka z „Piasta”;

21 października 1946 – dokonano rewizji w lokalu ZP PSL w Mielcu i zawieszono jego działalność. Wśród aresztowanych wówczas ludowców był Antoni Januszewski, sekretarz Zarządu Powiatowego Stronnictwa;

24 października 1946 – podłożenie materiałów wybuchowych przez „nieznanych sprawców” w lokalu ZP PSL i ZMW „Wici” w Mławie, w celu aresztowania członków obu zarządów i likwidacji najbardziej aktywnego ośrodka ludowego na Mazowszu;

30 października 1946 – aresztowanie we Wrocławiu Jana Nowaka, sekretarza ZW PSL i Józefa Moskala, skarbnika oraz likwidacja na polecenie Władysława Gomułki 21 zarządów powiatowych PSL;

4 listopada 1946 – żądanie przywódców PSL: S. Bańczyka i S. Wójcika wszczęcia śledztwa przeciw funkcjonariuszom UB, zabójcom chłopów, członków PSL z pow. siedleckiego i węgrowskiego;

5 listopada 1946 – bezskuteczna interwencja delegacji ludowców z Krakowa u prezydenta Bolesława Bieruta w sprawie zwolnienia z więzień i obozów pracy 750 chłopów, członków i działaczy PSL, w tym posta Stanisława Mierzwy oraz przeprowadzenia dokładnego śledztwa w sprawie skrytobójczych morderstw ludowców z PSL;

12 grudnia 1946 – prezes Stanisław Mikołajczyk poinformował na konferencji prasowej o aresztowaniu przez organy UB ok. 10 tys. członków PSL;

przełom 1946/1947 – w czasie kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego uniemożliwiono PSL normalną propagandę wyborczą, aresztowano 14 kandydatów na posłów z listy państwowej i 135 z list okręgowych. Zginął Stefan Szypuła, kandydat z woj. katowickiego, który nie chciał dobrowolnie zrezygnować. Aresztowano 100 tys. działaczy PSL;

19 stycznia 1947 – w czasie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w dziesięciu okręgach wyborczych listy PSL zostały unieważnione, w innych dochodziło do fałszerstw wyborczych w celu wyeliminowania PSL. Większość kandydatów PSL została skreślona z list wyborczych lub zmuszona do wycofania się z walki wyborczej;

kwiecień 1947 – przed Sądem Rejonowym w Warszawie odbył się proces Kazimierza Bagińskiego, Tadeusza Wyrzykowskiego, Wiktora Bazylewskiego i Tadeusza Węgrzyniaka, redaktorów „Gazety Ludowej”, oskarżonych o „przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa”. Otrzymali wyroki od 3 do 8 lat;

30 kwietnia 1947 – skazanie na długoletnie więzienie Jana Nowaka, członka NKW PSL, komendanta okręgu BCh we Lwowie oraz kilku działaczy PSL na podstawie dekretu o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych dla państwa polskiego;

6 lipca 1947 – skazanie na 15 lat więzienia Zygmunta Augustyńskiego, redaktora „Gazety Ludowej” organu PSL;

sierpień-wrzesień 1947 – wielki proces polityczny członków WiN i PSL w Krakowie. Obok płk Franciszka Niepokólczyckiego z WiN na ławie oskarżonych zasiedli działacze PSL: Stanisław Mierzwa, Karol Buczek, Mieczysław Kabat, Karol Starmach, Jerzy Kunce. Prokurator wojskowy płk Stanisław Zarakowski na podstawie fikcyjnych zarzutów

zażądał wysokich wyroków. Skazano ich na wieloletnie więzienie od 5 do 15 lat;

20/21 października 1947 – Stanisław Mikołajczyk zdecydował się na samotną ucieczkę. Podobną decyzję podjęli: Kazimierz Bagiński, Wincenty Bryja, zagrożony represjami Stefan Korboński, jeden z przywódców Polskiego Państwa Podziemnego. Władzę w PSL przejęli działacze Lewicy PSL: Józef Niećko i Czesław Wycech, podporządkowani dyrektywom komunistów;

18 września 1949 – wezwanie do UB rolnika, członka ZSL Wacława Sawickiego, w celu wymuszenia, pod presją wybicia zębów, deklaracji przystąpienia do spółdzielni produkcyjnej;

4 kwietnia 1951 – aresztowanie przez funkcjonariuszy UB posłów PSL: Franciszka Kamińskiego, Kazimierza Nadobnika, Tadeusza Nowaka „za rozbijanie jedności ruchu ludowego” i „krytykowanie konsekwencji sojuszu robotniczo-chłopskiego”;

7 grudnia 1951 – skazanie przez delegaturę Komisji Specjalnej na 6 miesięcy obozu pracy 20-letniego Henryka Kruka z Czarnego Lasu w pow. częstochowskim, za rozpowszechnianie wśród członków ZMP żartów o Bierucie i Stalinie;

26 lutego 1957 – płk Zbigniew Paszkowski, dyrektor Departamentu III MSW, przekazał krakowskim funkcjonariuszom SB, nazwiska kilku niezależnych działaczy ludowych, którzy utrzymywali kontakty z przywódcami emigracyjnego PSL. Informacje pochodziły z kontrolowanej korespondencji i innych materiałów służb kontrwywiadowczych za granicą, a dotyczyły w pierwszej kolejności przebywających w Waszyngtonie, Stanisława Bańczyka i Władysława Zaremby. Podejrzani o te kontakty byli: Stanisław Sapyta, Stanisław Mierzwa, Eugeniusz Bielenin, Jan Gajoch i Stanisław Słupek;

6 marca 1957 – Czesław Rzechuła, starszy oficer operacyjny Wydziału III KW MO w Krakowie, założył sprawę agenturalno-grupową kryptonim „Oset” o „zabarwieniu – kontakt z emigracją”. Ze sprawą kryptonim „Oset” wiązała się grupowa sprawa agenturalna kryptonim „Prawica” w powiecie dąbrowsko-tarnowskim, założona na osoby: Stanisława Klimczaka, Franciszka Kapla i Mieczysława Kubika oraz jednostkowa sprawa agenturalna na Wincentego Bryję w pow. nowotarskim;

1 października 1957 – została założona, na wniosek oficera operacyjnego por. Wacława Salomona w Wydziale III KW MO w Rzeszowie (naczelnik mjr R. Filipczyk), sprawa agenturalna grupowa krypt. „Spiskowcy”. W ramach tej sprawy rozpracowywani byli działacze PSL z powiatów jarosławskiego i łańcuckiego: adwokat Wiktor Jedliński, Józef Burda, Wojciech Ochyra i Jan Deszkiewicz. Według materiałów SB, celem „grupy Jedlińskiego” miało być m.in.: „rozwiązanie istniejących PGR w kraju i rozdzielanie ziemi między chłopów, zniesienie obowiązkowych dostaw”. W grudniu 1961 r., z inspiracji SB, Wydział II Śledczy Prokuratury Wojewódzkiej w Rzeszowie, aby złamać Jedlińskiego, wszczął przeciwko niemu dochodzenie. Miał rzekomo przekupywać sędziów, pobierać za wysokie honoraria adwokackie, utrudniać postępowanie. Śledztwu towarzyszyła, inspirowana przez SB, kampania prasowa wymierzona w Jedlińskiego. W 1963 r. wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie, Jedliński został skazany na 3 lata pozbawienia wolności, skreślenie z listy adwokackiej i pozbawienie przez Sąd Najwyższy prawa wykonywania zawodu;

1 października 1957 – w referacie ds. bezpieczeństwa w KP MO w Tarnobrzegu, na wniosek mjr M.

Golemy, założono sprawę agenturalną grupową „Podżegacze”. W ramach tej sprawy rozpracowywano 6 dawnych działaczy PSL z terenu powiatu tarnobrzegskiego: adwokata Leonarda Madeja, Władysława Kozioła, Franciszka Gronka, Jana Sokoła, Jana Kępy i Józefa Matyki. Według materiałów SB, głównymi zamierzeniami „grupy Madeja” miało być „opанowanie Powiatowego Zarządu ZSL w Tarnobrzegu, przygotowanie bojówek, potrzebnych do ewentualnych wystąpień przeciwko KC PZPR”. W styczniu 1966 r. sprawa „Podżegacze” została złożona do archiwum Wydziału „C” KW MO w Rzeszowie. Oficer operacyjny SB ppor. Jan Janas uzasadniał: „nie stwierdza się, by środowisko to przejawiało aktywną wrogą działalność, nie zachodzi potrzeba prowadzenia na nich sprawy”;

22 listopada 1977 – została założona sprawa operacyjnego sprawdzenia – kryptonim „Rolnik” (SOS „Rolnik”). W ramach sprawy, SB chciała ustalić szczegóły działalności Janusza Rożka z Kolonii Górne, późniejszego założyciela Tymczasowego Komitetu Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej i jego realny wpływ na postawy mieszkańców wsi oraz doprowa-

dzić do zaprzestania jego działalności, niepożądaną z punktu widzenia władz;

30 lipca 1978 – w Ostrówku, w gminie Milejów, powołany został Tymczasowy Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej. W stosunku do członków i sympatyków Komitetu oraz współpracujących z nim działaczy opozycji, SB prowadziła stałe działania represyjne. Tylko w ciągu pierwszego miesiąca działalności Komitetu zatrzymano 16 osób na 48 godzin. Dokonano przeszukania mieszkań 15 osób i rewizji osobistych 22 osób. W czasie swojej działalności Komitet stracił maszynę do pisania i domowej roboty powielacz, 145 matryc oraz setki egzemplarzy czasopism i ulotek własnych i opozycji. Mieszkańcom Maryniowa, za sprzykanie Komitetowi, lokalne władze groziły wyłączeniem energii elektrycznej. Osoby, związane z Komitetem, poddawane były przesłuchaniom i rozmowom profilaktyczno-ostrzegawczym, podczas których funkcjonariusze SB starali się uzyskać oświadczenia, potępiające działalność Komitetu. Do końca października 1978 r., w dwóch wsiach, Emilianów i Maryniów, przesłuchano po ok. 50. mieszkańców. Niekiedy przesłuchu-

jący funkcjonariusze zachowywali się agresywnie, a w październiku 1978 r. Janusz Rożek został ciężko pobity przez milicjanta z Milejowa. W ciągu kilku miesięcy największej aktywności Komitetu i Rożka, w ich otoczeniu oraz wśród członków i sympatyków było przynajmniej 10 tajnych współpracowników SB i 25 kontaktów operacyjnych;

6 sierpnia 1978 – zatrzymanie na 48 godzin Janusza Rożka i 4 innych osób, które miały reprezentować Tymczasowy Komitet Samoobrony Chłopskiej na spotkaniu z rolnikami z województwa chełmskiego w Woli Korybutowej. Zatrzymanie dokonali funkcjonariusze z posterunku MO w Siedliszczu i KW MO w Chełmie;

wrzesień 1978 – najbardziej spektakularna próba wywarcia presji na Janusza Rożka – zmobilizowano ponad 40 rolników z sąsiednich wsi, w tym członków ZBOWiD, PZPR i organizacji młodzieżowych, którzy złożyli mu „wizytę” w czasie, gdy pracował z rodziną na polu. Zażądali od niego zaprzestania działalności, grożąc usunięciem z terenu gminy.

Marek Kurek

Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie
im. Michała Oczapowskiego

Biuletyn informacyjny nr 10-11/2018 (210). Wydawany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Wydanie specjalne Projekt realizowany w ramach obchodów stulecia odzyskania niepodległości.

Redagowany pod kierunkiem Małgorzaty Książek.

Opracowywany przez zespół w składzie: Ewa Jaroszewicz, Mariola Marczak.

Projekt graficzny: Paulina Furman, Artur Kubat. **Zdjęcia na I str. okładki:** czarno-białe – Narodowe Centrum Cyfrowe, Fotolia. **Zdjęcia na II str. okładki:** Centralna Biblioteka Rolnicza, archiwum MRiRW. **Zdjęcia na III str. okładki:** archiwum MRiRW, Fotolia. **IV okładka:** MRiRW.

Redakcja: ul. Wspólna 30, 00-930 Warszawa; tel. (22) 623 11 75, (22) 623 20 68.

Łączność z czytelnikami: Biuro Prasowe MRiRW ul. Wspólna 30, 00-930 Warszawa, e-mail: rzecznik.prasowy@minrol.gov.pl.

Wersja internetowa: <https://www.gov.pl/rolnictwo/biuletyny-informacyjne-ministerstwa>; <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/biblioteka.html>;

ISSN 1233-9784. Podpisano do druku: 22 listopada 2018 r.

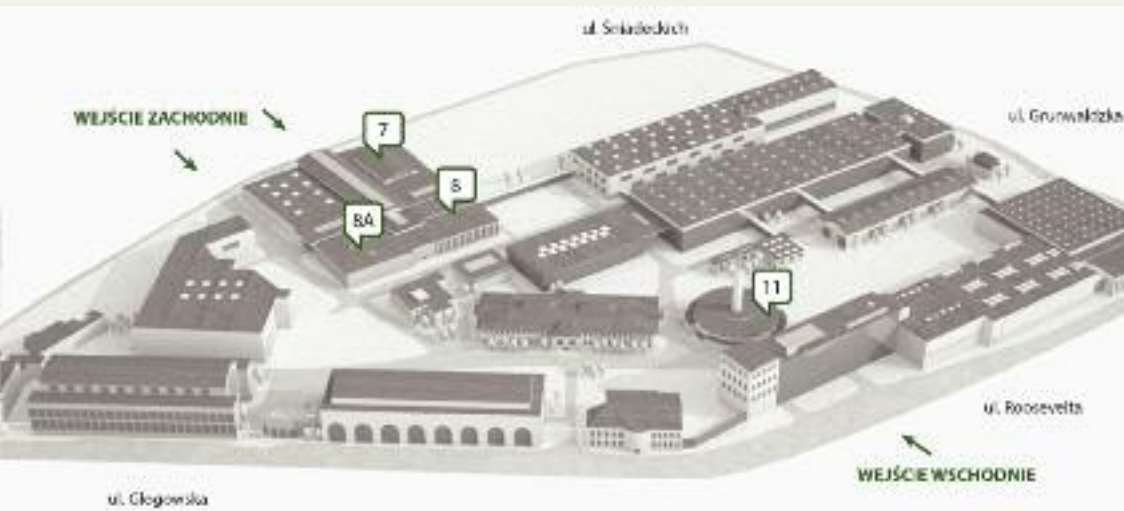
Nakład: 8000 egz. **Druk:** Zakłady Graficzne TAURUS Roszkowscy Sp. z o.o., Kazimierów, ul. Zastawie 12, 05-074 Halinów.

Redakcja wyraża zgodę na kopiowanie, reprodukowanie i rozpowszechnianie w celach niekomercyjnych, w całości lub w części, materiałów tekstowych. Podmiot korzystający z materiałów tekstowych, opublikowanych na stronach czasopisma, zobowiązany jest do zamieszczenia informacji o ich pochodzeniu.

Zabronione jest kopiowanie, reprodukowanie i rozpowszechnianie materiałów graficznych, tj. ilustracji, rycin, zdjęć, itp.

Plan Narodowej Wystawy Rolniczej na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich 30 listopada – 2 grudnia 2018

- Pawilon nr 7 - Prezentacje i degustacje polskiej żywności wysokiej jakości, pokazy kulinarne, konkursy, zabawy i animacje dla dzieci
- Pawilon nr 8 - Wystawa historycznych i współczesnych maszyn rolniczych
- Pawilon nr 8A - Wystawa zwierząt z polskiej hodowli
- Pawilon nr 11 - Uroczyste otwarcie Wystawy

NARODOWA WYSTAWA ROLNICZA

Międzynarodowe Targi Poznańskie

30 listopada - 2 grudnia 2018

- Atrakcje dla dzieci
- Degustacje
- Warsztaty i pokazy kulinarne
- Wystawa maszyn i sprzętu rolniczego
- Wystawa zwierząt
- Prezentacje rzemiosła i rękodzielnictwa

WSTĘP WOLNY

niepodlega

POLECA
MISZCZAKOWSKI
WARSZAWA

Polska
smakuje

Krajowy Ośrodek
Wspierania Rolnictwa

Międzynarodowe
Targi
Poznańskie